

Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta – Katedra českého jazyka

Frazeologie v současné české publicistice

Phraseology in Contemporary Czech Journalism

vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Ladislav Janovec

autorka BP:

Alexandra Turjanicová

ročník: 3.

obor studia:

český jazyk se zaměřením na vzdělávání/sppg

typ studia:

prezenční

měsíc a rok dokončení DP:

duben 2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Frazeologie v současné české publicistice vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a pramenů uvedených na seznamu, který tvoří přílohu této práce.

V Praze dne 11. 4. 2010

.....

Vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji tímto PhDr. Ladislavu Janovcovi za cenné připomínky a rady, které mi poskytl během vypracovávání bakalářské práce.

Anotace

(česky)

Tato práce se věnuje frazémům, které jsou používány v současných českých publicistických textech. Motivem bakalářské práce je upřímný zájem o frazeologii jako specifickou část jazyka. Frazémy byly rozčleněny do skupin podle sémantických souvislostí či jiných společných znaků a dále rozebrány a zanalyzovány.

Klíčová slova: frazém, idiom, publicistika, sémantika

Annotation

(english)

This bachelor's thesis deals with idioms which are currently used in Czech journalism. The work was motivated by real interest in phraseology as a specific part of the language. Idioms were divided into groups according to their semantic coherence or other common attributes and then further analysed.

Keywords: idiom, publicism, semantics

Obsah

Anotace	3
Annotation	3
Obsah	4
Úvod.....	6
1 Pojetí frazémů v této práci	7
2 Rozdělení frazémů	9
2.1 Nevětné frazémy	9
2.2 Frazémy větné.....	9
2.2.1 Frazémy slovesné.....	10
2.2.2 Frazémy neslovesné	11
3 Vznik frazému.....	11
4 Vlastnosti frazémů	13
5 Druhy frazémů	14
5.1 Frazém kolokační.....	14
5.2 Frazém lexikální	14
5.3 Frazém polypropoziční intersubjektový	14
5.4 Frazém propoziční a polypropoziční monosubjektový.....	15
6 Frazeologie a obraznost v publicistických textech	15
6.1 Frazeologické obraty a jejich modifikace	16
6.2 Vyjádření neurčitá, klišé	17
6.3 Výrazy vyjadřující solidaritu s dobou a společenským vědomím	17
6.4 Využití ostatních jazykových prostředků spisovného jazyka	18
7 Frazémy s komponenty označujícími zvířata nebo jejich části	19
8 Frazémy s komponenty označujícími základní barvy či jejich odstíny	21
9 Frazémy s komponenty označujícími části oděvů či obuvi	24
10 Frazémy s komponenty označujícími přírodniny či jakékoliv jiné věci, jež mají s přírodou určitou spojitost	26
11 Frazémy s komponenty označujícími atmosférické jevy, vesmírná tělesa, roční období atd.	27
12 Frazémy s komponentem <i>cesta</i>	28
13 Frazémy s komponenty obsahujícími lexém <i>život</i> či jeho modifikace	29
14 Frazémy s komponentem <i>strana</i>	30
15 Frazémy s komponenty obsahujícími různé druhy jídla, nápojů či s jídlem mají nějakou souvislost.....	31
16 Frazémy s komponenty, které mají nějakou souvislost s financemi a penězi	31
17 Frazémy obsahující komponenty, které mají nějakou souvislost s náboženstvím ...	32
18 Frazémy s komponenty označujícími fyzikální jednotky či veličiny	34
19 Frazémy obsahující komponenty, jež mají určitou souvislost s mluvenou řečí	35
20 Frazémy s komponentem <i>duch</i>	36
21 Frazémy s komponentem <i>duše</i>	37
22 Frazémy s komponenty označujícími předměty denní potřeby či nábytek	37
23 Frazémy s komponenty označujícími pohádkové bytosti, předměty typické pro pohádky či pohádku jako takovou	38
24 Příslloví, rčení a pořekadla	39
25 Frazémy s komponenty, které jsou jednoznačně cizího původu	40
26 Frazémy s vlastními jmény	40
27 Frazémy s komponenty, které mají souvislost s bitvou, zbraní, nebezpečím	41
28 Frazémy s komponenty označujícími část lidského těla.....	42

29 Frazémy s lexémy obsahujícími slovesa pohybu nebo lexémy související s pohybem	49
30 Frazémy s komponenty označujícími psychický stav člověka	50
31 Frazémy s komponenty označujícími emoční stavy člověka.....	51
32 Frazémy tvořené kombinací konkrétního verba a prepozice – <i>být na</i>	52
33 Frazémy s komponenty, které mají souvislost se sexem	53
34 Frazémy ve formě přirovnání	53
35 Frazémy s komponentem souvisejícím se sportem.....	54
36 Frazémy s komponenty označujícími geometrická tělesa, útvary či jejich části	54
37 Frazémy s komponenty, které mají souvislost se smrtí	55
38 Frazémy s komponenty označujícími lidské vztahy	55
39 Frazémy s komponenty označujícími fyzický stav člověka	56
40 Frazémy, které nebyly rozřazené do žádných skupin	57
Závěr	58
Použitá literatura	59
Webové stránky	61
Materiál praktické části.....	62

Úvod

O člověku se můžeme mnohé dozvědět nasloucháním jeho mluvené řeči. Jazyková úroveň mluvčího se může mimo jiné hodnotit podle stupně ovládnutí frazeologie, která je specifickou oblastí každého jazyka. Právě jakési kouzlo frazeologie, její specifická přenesenost, ustálenost na jedné a proměnnost na straně druhé jsou důvody, které mě přinutily k zamyšlení nad touto problematikou. Zaujalo mě, jak málo odborné literatury k problematice frazeologie existuje, stalo se to pro mě jakousi výzvou. Velmi sympatické je mi také neustálé kvantitativní rozšiřování frazémů. Všechny výše zmíněné skutečnosti jsou příčinami, které vedly mé kroky k tématu frazeologie.

Tématem této bakalářské práce je frazeologie v současné české publicistice. Mým prvním úkolem bylo vyhledat frazémy v českých publicistických textech. Zaměřila jsem se na noviny a časopisy s různorodou tematikou. Bylo nutné nalézt přibližně dva tisíce frazémů, aby mohlo dojít k jejich objektivnímu popisu a analýze. Následně jsem je vypsal a rozčlenila do skupin podle sémantiky či jiných společných znaků. Všechny frazémy byly zanalyzovány a popsány.

1 Pojetí frazémů v této práci

Frazémem neboli idiomem je nazývána ustálená kombinace jednoho slovního druhu s jiným. Oba komponenty mohou, ale nemusí být stejného slovního druhu. Kombinace je příznačná tím, že minimálně jeden z komponentů je omezen právě na tuto funkci či význam. Druhou možností je, že se komponent bude kombinovat s několika málo dalšími. V tom případě se jedná o více idiomů. Typickým rysem takového frazému je přenesenost. Kombinační možnosti většiny slov českého jazyka jsou široké a jen lehce ohraničené. Všechny komponenty ve frazeologii podléhají anomálii, jelikož je tu výrazné omezení kombinatorických možností. (Čermák 1994, s. 9; 1988, s. 9)

„Frazeologická jednotka (frazeologismus) je ustálené slovní spojení, které se vyznačuje obrazností a nerozložitelností svého významu a současně expresivitou.“ Z tvrzení vyplývá, že chápání frazeologické jednotky je široké. Vždy se řadí mezi ustálená slovní spojení. (Mlacek 1984, s. 46)

Dle Encyklopedického slovníku češtiny je frazém pojat jako: „Povaha jevu je ve své podstatě známá, a přesto, zvláště kvůli své periférii, různě vymežovaná. Tradiční a rozšířené vymezení frazému jakožto ustáleného a reprodukovatelného spojení slov, jehož význam je z části nebo zcela neodvoditelný z významu jeho komponentů, nevyhovuje, protože nepokrývá všechny typy ani všechny roviny. V zásadě však platí, že analyzuje-li se kombinatorický útvar formálně, mluví se o frazému, zatímco analýza sémantická, z hlediska relevantních sémantických rysů, opravňuje užití názvu idiom. Frazém pak lze postihnout takto: je to taková jedinečná ustálená kombinace dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v žádné jiné kombinaci n. více kombinacích, resp. několika málo.“ (Karlík 2002, s. 139–140)

Frazém podle Příruční mluvnice češtiny (2003) je charakterizován jako ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam (většinou není možné jej rozložit na významy jednotlivých složek). Jeho charakteristickým rysem je, že alespoň jeden z jeho komponentů je v dané funkci omezen pouze právě na tuto kombinaci (či na pár dalších). (Grepl 2003, s. 71)

Neopomenutelným zůstává vztah frazému se slovem. Pohlíží se na něj dvěma pohledy. Ten první posuzuje vztah frazému jako celku ke slovu, zahrnuje frazémy se

syntagmatickou stavbou a pojmenovávací funkcí. Druhý pohled zkoumá slovo – komponent, složku, část frazeologické jednotky. (Mlacek 1984, s. 47–48)

Zůstává slovo slovem i poté, co vstoupilo do frazeologické jednotky? Na tuto problematiku se vyhrotily dva protichůdné názory. Jedna z koncepcí tvrdí, že slovo zůstává slovem i po začlenění do frazeologické jednotky. Druhý názor říká, že slovo se po vstupu stává pouze jakousi slovní formou. Je důležité připomenout, že míra vlastního lexikálního významu po vstupu do frazému je u každé z jednotek jiná. Mlacek (1984) tvrdí, že slovo stále zůstává slovem. Ve vztahu k frazému jako k celku ho nazývá komponentem, složkou či částí frazeologické jednotky. (Mlacek 1984, s. 48–49)

Frazeologická jednotka je jazyková jednotka, která je velmi osobitá. Nejčastěji v ní spatřujeme specifický způsob pojmenování. To je důvod, proč ji často pokládáme za druh podobný lexikální jednotce a zkoumáme ji v rámci lexikologie. Její funkce ale nespočívá pouze v pojmenování. Při zjednodušeném pohledu je v ní možné vidět slovní spojení s funkcí slova. Pod tuto charakteristiku ale spadá pouze jeden druh frazeologických jednotek, jedná se o ty nejrozšířenější. Při hledání osobitosti a podstaty frazeologismu je nutné zkoumat nejen jeho vlastní příznaky, vztahy ke slovu, pojmenování, ale také sledovat jeho širší systémové souvislosti. (Mlacek 1984, s. 24)

Při vzniku frazeologické jednotky nedochází ke spojení určitých nižších jazykových jednotek, také se neúčastní výstavby žádné vyšší jazykové jednotky. (Mlacek 1984, s. 25) „Frazeologická jednotka vzniká především přehodnocením už existujícího volného slovního spojení tím, že slovní spojení (syntagmatické či větné) nabývá nové formální i významové kvality, nový význam, odlišný od původního významu, který by vyplýval z jednoduchého spojení významů těch slov, které jsou v daném slovním spojení, přičemž se tento nový význam i celé spojení ustaluje“³

Jako celek mají frazeologické útvary svou vnější strukturu. Při jejím určování je možné si vypomáhat vnější podobností např. se slovními druhy. Do zápisu struktury patří nejen konstitutivní komponenty, ale také relační prvky (např. předložky a spojky) a vnější valence. Frazém *mít z něčeho těžkou hlavu* se skládá ze tří komponentů, jednoho relačního prvku a valenčního prvku. Na této úrovni je možné za komponenty považovat členy na úrovni čtyř hlavních autosémantických druhů – substantiva, adjektiva, verba a adverbia. Pokud frazémy na této úrovni obsahují pronomina či numeralia, jsou považovány za substantiva či adjektiva – a to podle své funkce. (Karlík 2002, s. 140)

2 Rozdělení frazémů

2.1 Nevětné frazémy

Nevětné frazémy se do vět zapojují až v jednotlivých konkrétních případech, kontextech. Ve větách jsou gramaticky upravovány podle potřeby. Příkladem je *lev salónu – Stal se lvem salónu*. Řada nevětných frazémů je velmi bohatá, není nijak ostře vymezena oproti volným slovním spojením. (Grepl 2003, s. 71)

Tyto frazémy mají své typické strukturní typy. Patří sem frazémy, jež mají funkci slovesnou (*měnit barvu*), dále ty, jež mají jméno v nominativu a vznikly kombinací adjektiva a substantiva (*šedá eminence*). Frazémy s funkcí jména v nominativu, které vznikly kombinací substantiv (*hodina duchů*). Frazémy, které mají funkci adverbialní a vznikly kombinací adjektiva a substantiva, popřípadě několika substantiv, jež jsou v jiných pádech než v nominativu (*levou rukou*). Dále do této skupiny řadíme frazémy, které vznikly z neautosémantických komponentů (*podle mého*). (Grepl 2003, s. 71)

Ustálená spojení bývají řazena k nevětným frazémům. Větnou strukturu sice naznačují, ale některé pozice v ní jsou obsazeny až v určitých kontextech (*spát jako na vodě – dědeček spí jako na vodě*). (Grepl 2003, s. 72)

Ustálené přirovnání se používá, chceme-li charakterizovat skutečnost připodobněním některého jejího znaku k dopředu zadanému zobecnělému modelu. Hlavní funkcí je zejména intenzifikace, zdůraznění a také kladné či záporné hodnocení určeného znaku. (Grepl 2003, s. 72) U některých ustálených přirovnání může dojít k tomu, že intenzifikační aspekt převládne. To následně může způsobit částečnou či úplnou desémantizaci (ztrátu významu). Přirovnání se pak vyskytuje v množství kontextových variant (*jako hrom, jako sviňa*). (Grepl 2003, s. 72)

2.2 Frazémy větné

V této skupině se tradičně vyčleňují pořekadla, to jsou anonymní výroky, které vystihují určitou situaci (*I mistr tesař se utne*). Dále sem patří pranostiky, specifický druh pořekadel vyjadřuje vztah mezi časovými obdobími roku a atmosférickými jevy, popř. také zemědělskými pracemi (*Vánoce na blátě, Velikonoce na ledu*). Přísloví jsou anonymní výroky, které podávají mravní poučení tím, že upozorňují na kolektivní

zkušenost (*S poctivostí nejdál dojdeš*). Posledním typem jsou okřídlená slova (*Veni, vidi, vici*). (Grepl 2003, s. 73)

2.2.1 Frazémy slovesné

Frazémů slovesných je široká škála. Obsahují sloveso a mají typicky slovesný charakter, co se týče funkce i užití. Do této skupiny patří spojení verba a substantiva (V-S), také zvláštní skupina substantiv abstraktních (V-Sabstr), dále spojení verba a adjektiva (V-A), verba a adverbia (V-ADV), verba a verba (V-V), možná je také kombinace verba a vedlejší věty (V-KL), a nakonec také spojení verba a synsémantika (slova neplnovýznamového), sem patří především kombinace verba a pronomina, numeralia, prepozice, interjekce či partikule (V-pron, V-num, V-prep, V-int, V-part). Dále sem patří některé zvláštní případy. (Čermák 1994, s. 9)

Přibližně dvě třetiny frazémů tohoto typu představují spojení V-S. Jedná se jak o základní podobu, tak i o mnoho pádových a předložkových podtypů, často mohou být vícečlenné. (Čermák 1994, s. 10)

Všechny ostatní kombinace jsou mnohem méně početné a pestré. (Čermák 1994, s. 10)

Ve své prosté či zdvojené podobě se vyskytuje především spojení V-A, např. *nebýt dnešní, dát někomu první poslední*. (Čermák 1994, s. 10)

Spojení V-ADV je typické především v těchto podobách, např. *chodit spolu, dopadnout bledě, jít od toho, odbýt to zkrátka, chodit sem tam*. Patří sem i případy, které jsou charakteristické svou pevnou kombinací a neklade se u nich takových důraz na přenesenost, např. *toužebně si přát, pevně doufat*. (Čermák 1994, s. 10)

Skupina V-V je nepočetná, druhé sloveso je vždy v infinitivu, např. *umět se narodit, nechat se vidět, mít kam jít*. (Čermák 1994, s. 10)

Ojedinelou je skupina V-KL, sloveso je textově proměnitelné a komponentem je mu pevná klauze (vedlejší věta), *koukat, kde nechal tesař díru*. (Čermák 1994, s. 10)

Velmi pestrá skupinu tvoří kombinace, v níž se sloveso spojuje s některým ze synsémantik. Zahrnuje také další slovní druhy, tzn. zájmena, číslovky, interjekce. Za verbální frazém tedy považujeme kombinaci slovesa s jakýmkoliv slovním druhem. (Čermák 1994, s. 10)

Nejpočetnějšími skupinami této nadskupiny jsou kombinace V-pron a V-prep, patří sem také jejich smíšené případy, např. *být svůj, být pro, být sám proti sobě*. (Čermák 1994, s. 10)

Ostatní typy (s částicí, s číslovkou, s citoslovcem, se spojkou, zvláštní případy) jsou méně časté – *ani nedutat, mít všech pět pé, mít to tůdle, dát někomu co proto, neříct ani ň*. (Čermák 1994, s. 11)

Za zmínku stojí neurčité zájmeno, v některých případech ztrácí svou funkci a nelze ho v textu nahradit jinými slovy, např. *mít něco do sebe, nebýt jen tak někdo, poslat někoho někam*. (Čermák 1994, s. 11)

Monokabilními (unikátními) komponenty nazýváme ty, jež nelze jednoznačně slovnědruhově zařadit, ovšem jejich funkce ani význam není možné z frazému vydělit, např. *jít někomu k duhu, nechat někoho na holičkách, být hin, mít pré, být vepsí*. (Čermák 1994, s. 11)

2.2.2 Frazémy neslovesné

Frazémy neslovesné se rozdělují na nominální, do této skupiny patří frazémy substantivní, adjektivní a zájmenné, dále adverbiální neboli okolnostní (circumstativní) a některé číslovkové. Dále mezi neslovesné idiomy patří prepozicionální, konjunkční, deiktické a partikulární. (Čermák 1988, s. 9)

Všechny slovní druhy se mohou stát komponentem frazému. (Čermák 1988, s. 9)

3 Vznik frazému

Vznik frazeologické jednotky se nazývá frazeologizace slovního spojení. Konkrétní nutkání, jež vedou k frazeologizaci volných slovních spojení jsou velmi různorodé. Někdy jsou činiteli vlastní jazykoví činitelé (pokud je např. nutné převést daný výraz do slovesné podoby: *nálada – být v náladě*), jindy jsou řídicími prvky rozliční mimojazykoví činitelé. Může se jednat o výrazný posun na ose kladu a záporu (*pěkný ptáček, jako blesk z čistého nebe*), jindy zase posun na ose zveličení a zmenšení

(*mít hroší kůži, mlčet jako hrob*), další možností jsou různorodé metaforické či metonymické posuny (*dostat do nosu, spadl mu kámen ze srdce*). Těžko lze ale proces jakýmkoliv způsobem zevšeobecnit, protože každý frazeologický obrat je velmi osobitý. (Mlacek 1984, s. 26 – 27)

Frazeologizace je někdy rozdělována na dva stupně. Prvním je změna volného slovního spojení na částečně frazeologizované, druhým je zase přeměna částečně frazeologizovaného výrazu na výraz zcela frazeologizovaný či frazeologický. Vývoj od volného slovního spojení k frazému je tedy postupný proces, ve kterém slovní spojení po řadě ztrácí své určité znaky. Vývoj může být tak plynulý, že zaznamenáme pouze krajní póly. (Mlacek 1984, s. 27)

Frazém nemusí vznikat pouze z volného slovního spojení, další možností vzniku jsou perifráze jednoho slova, frazeologizace ustáleného, ale nefrazeologického slovního spojení a tvoření nových frazémů z již existujících frazémů. (Mlacek 1984, s. 28)

Výsledkem perifráze je víceslovné spojení, které vzniklo z jednoho slova. O frazém se bude jednat, pokud bude mít víceslovní spojení i další znaky frazému. Příkladem může být *problém – dělat problémy*. Hranice mezi multiverbizovanými pojmenováními a těmito frazémy je velmi úzká. (Mlacek 1984, s. 28)

Při frazeologizaci ustálených slovních spojení nefrazeologické povahy se jedná především o vznik frazeologických jednotek z ustálených složených termínů, např. *šikmá plocha – dostat se na šikmou plochu*. Především oblast publicistiky dává vzniknout těmto druhům frazémů. (Mlacek 1984, s. 29)

Dalším způsobem vzniku frazeologických jednotek je tvoření na bázi již existujících frazeologických jednotek. Jedná se o frazeologickou derivaci či frazeologické odvozování. Derivace má více fází. Mezi nejproduktivnější druhy derivace patří zužování či rozšiřování jednotek. (Mlacek 1984, s. 30)

Tendence, jejíž hlavní charakteristikou je zkracování, je velmi živá a produktivní, především v oblasti přísloví a pořekadel. Prvním výsledkem tendence je situace, kdy přísloví zůstane příslovím a pořekadlo pořekadlem. Jev je možné pozorovat, pokud

např. srovnáme současnou podobu přísloví s jeho podobou o několik let či desetiletí zpět. Druhým výsledkem zkracovací tendence je zestručnění a vzniká poměrně nová jednotka. V tomto případě se již nejedná o přísloví ani pořekadlo, ale vzniklá jednotka má nový kategorický význam, např. *zakázané ovoce chutná nejlépe – zakázané ovoce*. (Mlacek 1984, s. 30 – 31)

Rozšiřování složeného frazému je opačný a současně méně častý způsob vzniku. Většinou vznikají pouze různé obdoby a varianty frazému, např. *to je ptáček – to je ale pěkný ptáček*. Lexém *pěkný* tvoří potenciální složku. Pokud by však výsledek nabyl konkrétní významové hodnoty, je možné mluvit o novém frazému. Příkladem je *postavit se na nohy, postavit se na vlastní nohy, postavit se na zadní nohy*. Hranice mezi novým frazémem a pouze pozměněným frazémem je velmi malá. (Mlacek 1984, s. 31)

Celý přehled tvoření frazémů ukazuje, že se jedná o proces různorodý a několikavrstvý. (Mlacek 1984, s. 32)

4 Vlastnosti frazémů

Je složité rozhodnout, co je hlavní charakteristikou frazému. Frazeologická jednotka totiž může mít hned několik důležitých charakteristik – ekvivalentnost a naproti tomu rovnocennost se slovem, ustálenost, obraznost či přenesenost významu, idiomaticnost, nemožnost doslovného překladu, významovou nerozložitelnost, expresivitu, emocionalitu a další. (Mlacek 1984, s. 33)

5 Druhy frazémů

5.1 Frazém kolokační

Jedná se o frazém, jenž má funkci kolokační (nevětné kombinace lexikálních tvarů) a komponenty z roviny jednoslovných lexémů. Kolokační frazém patří mezi tradiční a nejznámější typy frazémů. Volně je dělen na tři typy – 1. základní binární kombinace autosémantických komponentů, 2. základní binární kombinace sysémantických komponentů, 3. kombinace složené z komponentů obou podskupin. Do skupiny také patří verbonominální struktury se substantivem abstraktním (*věnovat pozornost*). (Karlík 2002, s. 141)

5.2 Frazém lexikální

Do této skupiny patří frazémy, jejichž komponenty se řadí do roviny morfémové (slovtvorné a flektivní) a obsahují jako jediné syntetickou, nediskrétní formu, tedy jednoslovný lexém. Lexikální frazémy jsou nejspornější a současně nejzanedbávanější částí frazeologie a idiomatiky. Nicméně pro tyto frazémy platí stejné vymezení jako pro ostatní. (Karlík 2002, s. 141)

5.3 Frazém polypropoziční intersubjektový

Frazém polypropoziční intersubjektový funguje na principu interakce alespoň dvou propozic u dvou mluvčích. Jeho příkladem jsou korelované pozdravy, přání a podobné kontaktní výrazy. (Karlík 2002, s. 142)

5.4 Frazém propoziční a polypropoziční monosubjektový

Frazém propoziční a polypropoziční monosubjektový je tvořen různými strukturními kombinacemi komponentů lexikálních či kolokačních. Další možností jsou propoziční komponenty. Subjekt je ve většině případů pevně dán a nelze ho převádět na infinitiv. Do skupiny patří přísloví, pranostiky, aforismy, maxima, axiomy, apotegey, pozdravy, výrazy díky a kontaktu, přípitku, wellerismy atd. (Karlík 2002, s. 142)

6 Frazeologie a obraznost v publicistických textech

Vycházíme z informací, které o tématu říkají české stylistické příručky, především Čechová, Stylistika současné češtiny, a Chloupek, Stylistika češtiny. Je důležité si uvědomit, že publicistický text vzniká s minimální možností časové přípravy. Často se ke čtenářům dostane již následující den. Přesto by si publicistika měla zachovávat vyšší úroveň, co se týče obsahové, ale i formální stránky. Usnadnění představuje určitá modelovost způsobů vyjádření. Ustálenost je výhodná z hlediska informační funkce, zcela však nevyhovuje získávací funkci, protože nepodněcuje zájem adresáta. Právě proto se autoři publicistických textů snaží i o cílevědomé porušení modelovosti. (Chloupek 1991, s. 205, Čechová 1997, s. 180)

Jak již bylo zmíněno výše, publicistický styl má v jazykové rovině dva protipóly. Jedna skupina jazykových prostředků je stálá, neměnná, ustálená. To ukazuje na proces automatizace vyjadřování. Jedná se o určité vazby a obraty. Na druhé straně je možné pozorovat obměňování stabilizovaných výrazových prostředků. Ty se různými způsoby aktualizují, aby poté svou novostí co nejvíce upoutaly adresáta. Lze tedy konstatovat, že výrazové prostředky publicistického stylu jsou stálé, ale současně proměnné. Dochází k neustálým změnám, stálé prostředky se mění v proměnné a naopak. (Chloupek 1991, s. 206, Čechová 1997, s. 181)

Obrazné vyjádření

Na bázi konotovaných významů jsou založeny obrazy, které jsou používány v publicistických textech. Jedná se o přenášení podoby myšlenky, jevu, vlastnosti či děje. Jejich charakteristickým znakem je metaforická povaha. Samozřejmě mezi obrazná vyjádření patří přirovnání, metonymie, synekdocha atd. Jejich hlavním úkolem je upoutat pozornost čtenáře. Poukazují na hodnocení pisatele textu, zda k dané problematice zaujímá negativní, či kladný postoj. (Chloupek 1991, s. 207, Čechová 1997, s. 182)

V publicistických textech se často objevují nová přirovnání. Jsou považována za prostředek stylové aktualizace, např.: *srdce města pulsuje, zazněl vodopád přesvědčování, zazvonil školní rok* aj. (Chloupek 1991, s. 207)

Výsledkem procesu stylové aktualizace je postupný přechod k automatizaci. Metafory publicistického stylu nejsou nijak složité, ve většině případů lze jejich obsah snadno dešifrovat. (Chloupek 1991, s. 208)

Mezi nejčastější postupy patří personifikace ve spojení životnost a neživotnost – *lesy žalují, čísla hovoří jasnou řečí*. (Chloupek 1991, s. 208, Čechová 1997, s. 183)

Především sféra politická je protknuta ustálenými obraznými výrazy (*politika dobré vůle*). Může dojít k tomu, že postupem času získají terminologickou povahu – *uvolňování napětí*. (Chloupek 1991, s. 208)

6.1 Frazeologické obraty a jejich modifikace

Mezi frazeologické obraty se v širším pojetí řadí rčení, úsloví, přísloví a pořekadla. Jejich původ tkví především v lidové frazeologii, do publicistiky si našly cestu skrz hovorový jazyk, např. *být trnem v oku, nechat si zadní vrátka, klepat na dřevo*. Jejich funkcí je aktualizace. (Chloupek 1991, s. 210)

Osobitou skupinu tvoří typicky publicistické frazémy. Zpočátku byly aktualizací, postupem doby se staly automatickými. Řadí se sem např. *vstoupit do dějin, kráčet cestou*. (Chloupek 1991, s. 210)

Značné množství frazémů je staršího data a v publicistice přetrvávají dodnes. (Chloupek 1991, s. 210)

6.2 Vyjádření neurčitá, klišé

Jedná se o neurčité propozice, které vyjadřují neurčitě, povšechně. Naproti nim stojí tendence podávat přesná fakta a uvádět konkrétní činitele. (*živly, masy, vlivné obchodní kruhy, aktivizace širokých kruhů veřejnosti*). (Chloupek 1991, s. 211)

Důvodu pro využití tohoto výrazového prostředku je hned několik. Autor např. nezná podrobné informace a údaje či vědomě zachovává jisté zásady diplomacie. (Chloupek 1991, s. 211)

Do frazeologických jednotek často vstupuje shodný atribut jako potenciální složka frazému nebo jako prostředek frazémové aktualizace (*být třešinkou na nevábném dortu*). Některá z nich se stanou klišé.

6.3 Výrazy vyjadřující solidaritu s dobou a společenským vědomím

V publicistickém stylu se objevuje mnoho jazykových jednotek, které vyjadřují solidaritu s dobou. Jedná se o pojmenování s vysokým užitím v ekonomice, politice, kultuře apod. V dané oblasti mají výrazy charakter terminologický, s informacemi z daných oblastí se potom používají i v publicistice (*ekonomická integrace*). V době přeražení se stávají prostředky stálými, neměnnými. (Chloupek 1991, s. 209)

Také hodnotící adjektiva vyjadřují solidaritu s dobou. S příslušnými substantivy tvoří ustálená spojení. Mohou se stát publicistickými klišé. (Chloupek 1991, s. 209)

6.4 Využití ostatních jazykových prostředků spisovného jazyka

Publicistická sféra využívá mimo jiné kondenzační prostředky. Ty zajišťují sevřenou syntaktickou stavbu. Prostředkem jsou ustálené vazby, které mají nepůvodní předložky a výrazy předložkové povahy. Mezi nejčastější patří: *u příležitosti, v rámci, v zájmu, v duchu*. S těmito prostředky je možné se setkat také v jiných stylech, v publicistice mají skutečně silné zastoupení. (Chloupek 1991, s. 214)

Předložka *díky, dík* má specifický charakter. Umožňuje vyjádřit bližší závislosti příčinné a důvodové, přitom také poukazuje na kladný přístup pisatele projevu. (Chloupek 1991, s. 214)

7 Frazémy s komponenty označujícími zvířata nebo jejich části

V našem materiálu bylo nalezeno osm frazémů v podobě petrifikovaných přirovnání. *Být jako beránek* – „chovat se nenásilně a krotce, trpělivě, vlídně, povaha člověka“, *být jako chameleon* – „chování vrtkavé, proměnlivé a zcela bezzásadové, vždy hned přizpůsobí své názory silnějšímu“, *cítit se jako ryba ve vodě* – „člověk, který se někde cítí velmi příjemně a zkušeně, proto je v onom prostředí rád“, *lidí jako psů* – „velmi velký počet lidí“, *jako motorová myš, jako z hadích ocásků* – „chovat se bujně, neposedně, pobíhat“, *poskakovat, unavený jako pes* – „člověk po těžké fyzické či psychické práci nebo únavě, stav“.

Dle slovníků (Slovník synonym a frazeologismů, Slovník české frazeologie a idiomatiky – všechny díly) se frazémy ve většině případů vyjadřují k chování člověka ve společnosti. *Být jako beránek* charakterizuje povahu člověka. *Unavený jako pes* popisuje momentální fyzický či psychický stav člověka. Frazém *jako motorová myš* nebyl v žádném z použitých slovníků popsán, lze jej tedy zařadit do novější vrstvy české frazeologie. Je možné jej interpretovat jako chování člověka, jenž má velké množství energie.

Čtyři frazémy z této skupiny obsahují komponent označující barvu. Ve všech vyjádřeních se jedná o barvy základní. Ve dvou případech se objevuje barva černá. Ta bývá označována jako barva noci a zla, proto i vyjádření, v nichž figuruje, mají jistou spojitost s negativním jevem či vlastností. Bílá barva symbolizující čistotu, nevinnost a mír naopak poukazuje na pozitivní vlastnost člověka. *Být bílá vrána* – „vzácně se od někoho odlišovat, být dobrým člověkem v kontrastu ke špatnému jednání ostatních“, *být černá ovce* – „vynikat mezi ostatními lidmi nápadně negativně“, *chytat ryby načerno, být šedou myší*. Frazémy *chytat ryby načerno* (ve smyslu *dělat něco načerno*) a *být šedou myší* nebyly v žádném frazeologickém slovníku nalezeny. *Dělat něco načerno* je možné interpretovat jako *provádět nezákonnou činnost*. Frazém *být šedá myš* označuje člověka, který je svým „chováním i zjevem nenápadný, splývá s davem“.

Šest frazémů obsahuje komponent označující domácího tvora – psa. K domestikaci tohoto zvířete došlo již před několika tisíci lety. Právě blízký vztah s člověkem, oboustranný a dlouholetý prospěch soužití a pozorování psích projevů

vedly k proniknutí pojmenování psa do frazeologických jednotek – *ani pes po něm neštekne* – „nikdo si na něho nevzpomene“ (lidové rčení), *starého psa novým kouskům nenaučíš* – „je náročné někoho, kdo je zvyklý činnost vykonávat již zaběhnutým způsobem, přeučit na nový způsob“ (lidové přísloví), *psí pohled, dělat psí oči, na psí knížku, dělat psí kusy*. Poslední čtyři vyjádření nebyla nalezena v žádném ze slovníků. Frazém *pes* je stále používaným komponentem, který nachází v českém jazyce stále nová využití. Výše zmíněné frazémy se řadí do lidové vrstvy frazeologie českého jazyka.

Frazém *být s někým na štíru* je zajímavý z hlediska etymologického. Rčení má svůj původ v astrologii. Lidé se domnívali, že některé dny jsou pro člověka příznivé více, jiné méně. Hlavním zdrojem těchto informací bylo postavení Slunce a hvězd. Nejméně příznivé předpovědi přinášel Saturn, ze znamení zvěrokruhu to byl potom Štír. Slunce je ve znamení Štíra v říjnu. *Být s někým na štíru* tedy původně znamenalo být ve znamení Štíra. Předložka *na* má místní význam. Od astrologů a horoskopů se toto vyjádření poté dostalo do běžné mluvy. Ustálení napomohl i fakt, že štíru, jako zvířeti, je vždy radno se vyhnout, jed štíra může člověka totiž i usmrtit. Proto význam *být s někým na štíru* znamená něco neovládat, zápasit s někým a je dodnes běžně používaný a dobře srozumitelný. (Kuchař 1972, s. 338–339)

Osm frazémů obsahuje komponent označující nějakého ptáka buď konkrétně (vrána, vrabec), nebo obecně (pták, ptáče), případně s ptákem souvisí motivačně (ptákovina) či označuje část jeho těla (husí kůže). *Být bílá vrána, být první vlaštovka, mít husí kůži, lepší vrabec v hrsti než holub na střeše, být noční pták, být ranní ptáče, orlí hnízdo, vymýšlet ptákoviny*. *Mít husí kůži* popisuje „stav člověka z pocitu hrůzy, leknutí či chladu“. *Lepší vrabec v hrsti než holub na střeše* je lidové rčení. *Vymýšlet ptákoviny* znamená *vymýšlet hlouposti*. Ostatní vyjádření popisují chování člověka.

Závěrem lze říci, že frazémy s komponentem označujícím zvíře patří často mezi petrifikovaná přirovnání. Ta se v převážné míře vyjadřují k chování člověka. Výjimkou není ani spojení s některou ze základních barev. Bylo také zjištěno, že frazémy s komponentem označujícím zvíře nezdědka užívají slova *pes* či pojmenování opeřence.

8 Frazémy s komponenty označujícími základní barvy či jejich odstíny

Všechny tyto frazémy obsahují lexém označující základní, běžně používané barvy.

Bílá barva se vyskytla celkem osmkrát (*bílé peřiny na stromech, bílý muž, bílý plášť, být bílá vrána, syndrom bílého pláště, vidět všechno černě nebo bíle, bílé Vánoce, rozpálit se do běla*).

Černá barva se vyskytla desetkrát (*být černou ovci, černý pasažér, černý pátek, mít černé svědomí, mít černý puntík, trefit se do černého, vidět všechno černě nebo bíle, dostat černého Petra, chytat ryby načerno, černý humor*).

V pěti případech se objevuje barva zlatá – *zapsat se někam zlatým perem, zlatá střední cesta, zlatý poklad (českých filmů), Zlatá neděle, zlatý důl*.

Ve dvou případech figuruje zelená barva (*být zelenáč, závistí zelenat*), šedá (*šed' se rozprostírá, být šedou myší*), růžová (*procházka růžovým sadem, být procházka růžovou zahradou*) a stříbrná (*rodinné stříbro, stříbrné plátno*).

Jedenkrát se objevuje odstín červené barvy – *vidět rudě*.

Můžeme vidět, že nejčastěji se objevila černá barva, která symbolizuje něco negativního. Je pravděpodobné, že tento fakt má jistou souvislost s nocí, jež vždy byla vnímána jako nebezpečná. Černá je také pohřební barvou, původně měla ochrannou funkci. Později se stala obecně barvou smutku. Černou barvou se označují některé tragické či smutné události, mimo jiné i burzovní krachy. Také může označovat něco neznámého. *Trefit se do černého* – „vystihnout, určit přesně podstatu něčeho a účinně zapůsobit nebo vyvolat žádoucí reakci“. *být černá ovce* – „vynikat mezi ostatními lidmi nápadně negativně“. *Černý pasažér* – „osoba, která si nezakoupila lístek MHD“ (toto heslo nebylo nalezeno ve slovníku). *Černý pátek* – „burzovní krach“. *Mít černé svědomí* – „být morálně vinen“. *Mít černý puntík* – „mít rest, průšvih, nesplněný úkol“ (nebylo nalezeno ve slovníku). *Vidět všechno černě nebo bíle* – „posuzovat něco dvěma protikladnými přístupy“ (ve slovníku nenalezeno). *Dostat černého Petra* – „mít smůlu“ (ve slovníku nenalezeno). *Chytat ryby načerno* – „provádět nějakou činnost nelegálně“ (ve slovníku nenalezeno). *Černý humor* – „veselost se smyslem pro komično a vtip drastického či cynického rázu“. Můžeme vidět, že většina frazémů skutečně věrně reprezentuje vlastnosti přisuzované černé barvě. Označují vinu, nelegální jednání,

smůlu, průšvih atd. (Černá In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 6.10.2004, 28.03.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cern%C3%A1>>)

Bílá barva se ve vyjádřeních vyskytla sedmkrát. Obecně označuje čistotu a neposkvřenost. Např. bílá vlajka symbolizuje příměří. *Bílé peřiny (na stromech)* značí „sníh“. *Bílý muž* označuje „člověka světlé barvy pleti“. *Bílý plášť* značí „člověka z lékařského oboru“, kde je typickým úborem bílý plášť. *Být bílá vrána* – „vzácně se od někoho odlišovat, být dobrým člověkem v kontrastu ke špatnému jednání ostatních“. *Vidět všechno černě nebo bíle* – „posuzovat něco dvěma protikladnými přístupy“ (ve slovníku nenalezeno). *Bílé Vánoce* – jedná se o „vánoční svátky, které jsou spojené s koloritem vytvářeným chladným zimní počasím a na zemi leží sněhová pokrývka“. *Rozpálit se doběla* – „emoce člověka, být silně a prudce rozzuřený“. Po interpretaci můžeme vidět, že frazémy, jejichž komponentem je bílá barva, se ve většině případů nijak neřídí symboly (čistota, neposkvřenost), které jsou bílé barvě připisovány. Výjimku tvoří *být bílá vrána*. Všechna ostatní vyjádření vychází ze základní sémantiky bílé barvy.

V pěti případech se objevuje barva zlatá. *Zapsat se někam zlatým perem* – znamená „vytvořit někde silný a pozitivní dojem“ (ve slovníku nenalezeno). *Zlatá střední cesta* – „umírněný postup, jednání vyhýbající se krajnostem a riziku“. *Zlatý poklad (českých filmů)* – vysvětlíme jako „vzácná památka“ (ve slovníku nenalezeno). *Zlatá neděle* – jedná se o „poslední neděli před Vánoci“. *Zlatý důl* – je ve slovníku interpretován jako „zdroj velkého, zpravidla dlouhodobého zisku, něco, co vynáší velké množství financí“. Zlato je chemicky odolný a drahý kov žluté barvy. Již po mnoho století je používán pro výrobu šperků a slouží jako měnová záruka při emisích bankovek. Zlato i zlatá barva je vnímáno jako cosi pozitivního a cenného. Z tohoto poznatku vychází i všechna vyjádření, kterým je zlatá barva komponentem. Označují věci výhodné, příjemné atd. (Zlato In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 13.8.2003, 7.4.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Zlato>>)

Ve dvou případech byla objevena barva zelená, sloužila jako motivační prvek. *Být zelenáč* je interpretováno jako „člověk zcela nezkušený, začátečník“. *Závistí zelenat* znamená „závidět a svou závist projevovat, někdy s doprovodným poblednutím obličeje“. Konkrétně tyto dva frazémy jsou typickými nositeli zelené barvy jako motivačního prvku. Zelená barva je symbolem přírody, z toho pravděpodobně vychází i první vyjádření. Téměř všechny rostliny obsahující chlorofyl jsou na samém začátku svého růstu pouze zelené.

Dvakrát byla v excerpovaném materiálu nalezena barva šedá. Je symbolem všednosti a obyčejnosti. *Šed' se rozprostírá* – můžeme volně interpretovat jako „přichází obyčejnost, nuda“ (ve slovníku nenalezeno). *Být šedou myší* označuje člověka, který je svým „chováním i zjevem nenápadný, splývá s davem“. Můžeme říci, že přestože se šedá barva ve frazémech neobjevuje často, vyjádření vždy vycházejí z její symboliky.

Růžová barva byla také zastoupena dvakrát – *procházka růžovým sadem, být procházka růžovou zahradou*. Frazém nebyl překvapivě v žádném slovníku nalezen. Můžeme ho volně interpretovat jako „něco, co bylo velmi snadné, téměř bez námahy“. Jedná se o dvě frazeologické varianty.

Ve dvou případech se také objevila barva stříbrná (*rodinné stříbro, stříbrné plátno*). Často je zaměňována za barvu šedou. *Rodinné stříbro* vyjadřuje „cenný rodinný majetek, ať už hmotné, či nehmotné povahy“. Etymologii frazému *stříbrné plátno* najdeme v historii filmu: „Jacquesem Mandé Daguerrem, našel chemický způsob, jak světelný obraz promítaný v cameře obscuře zachytit přímo, nikoliv teprve pomocí tužky. Niépce proto vsadil do kamery desku potřenou dusičnanem stříbrným. Již se vědělo, že tento roztok z nejlepšího stříbrného prachu, se po osvětlení zbarví do tmava. Roku 1826 se podařilo Niépcemu vytvořit touto cestou první fotografii, avšak doba expozice byla ještě příliš dlouhá, než aby bylo možno vytvořit zřetelný obraz.“ (Film In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 27.4.2004, 10.4.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Film>>)

Jedenkrát se objevuje odstín červené barvy – *vidět rudě*. Znamená „pociťovat krajní, nekontrolovatelnou zlost a chuť se krutě pomstít; tiše běsnit“. Červená barva symbolizuje hněv, proto je spojení typické.

Můžeme vidět, že komponenty označující barvy či jejich odstíny tvoří důležitou součást frazémů, přestože ne vždy respektují symboliku konkrétních barev. Je možné usuzovat, že se řady frazémů s komponentem označujícím barvu neustále rozšiřují.

9 Frazémy s komponenty označujícími části oděvů či obuvi

V excerpovaném materiálu bylo nalezeno celkem dvacet pět frazémů s komponenty označujícími části oděvů či obuvi, z toho dva se objevily dvakrát.

Bezkonkurenčně největší zastoupení v našem materiálu mají frazémy, které obsahují komponent *kapsa*. Odpovídají číslu sedm. *Mít hluboko do kapsy* znamená „mít velmi málo peněz nebo žádné“. *Nelhat si do kapsy* je interpretováno jako „nenalhávat si, že vlastní situace je lepší a neklamat tím pádem sám sebe“. *Strčit někoho do kapsy* vyjadřuje „vynikat nad někým a snadno někoho převyšovat“. *Ulehčit kapse* znamená „utratit peníze“ (ve slovníku nenalezeno). *Mít něco v kapse* je ve slovníku vysvětleno jako „mít dosažení něčeho již zajištěné“, v excerpovaném materiálu se objevilo dvakrát. *Strčit někoho do kapsy* vyjadřuje „snadno někoho předčit a vynikat nad ním“, v excerpovaném materiálu se objevilo dvakrát. *Sáhnout hluboko do kapsy* je interpretováno jako „utratit větší množství peněz“ (ve slovníku nenalezeno).

Zjistili jsme, že přibližně v polovině případů frazémy s komponentem *kapsa* souvisí s penězi. Tento fakt vyplývá ze skutečnosti, že finanční obnosy jsou v kapse velmi často uschovány, ať už v peněžence, nebo volně. Dnešní svět je úzce spjat s tím, jak velké množství peněz člověk vlastní, možná právě proto je lexém *kapsa* ve frazeologii velmi motivační. Ve slovnících byla nalezena skutečně bohatá sbírka. Druhá polovina frazémů naráží na různé skutečnosti, většinou komentují situace („nenalhávat si, že vlastní situace je lepší“, „mít dosažení něčeho jisté“) či schopnosti člověka („vynikat nad někým“).

Pět vyjádření obsahuje komponent označující svrchní část oblečení – *kabát, háv, frak, plášť*. *Bílý plášť* značí „člověka z lékařského oboru“, kde je typickým úborem bílý plášť. *Dát něčemu nový kabát* interpretujeme jako „opravit, upravit či zmodernizovat něco“, v materiálu byl frazém objeven dvakrát. *Obléknout něco do nového hávu* je ve slovníku vysvětleno stejně jako předchozí frazém (ve slovníku nenalezeno). *Dostat na frak* v daném kontextu znamená „dát někomu výprask, namlátit mu“. Zjistili jsme, že užití slov označující svrchní část oblečení má různorodé uplatnění. Nebyla nalezena žádná obecná souvislost v jejich používání. Většinou popisují vykonávanou činnost.

Šest frazémů obsahuje komponent označující nějakou obuv – *kopačky* (boty určené pro hraní fotbalu), *podpatek* (část boty), *bota/y, pantofel* (domácí či letní obuv). *Dát někomu kopačky* interpretujeme jako „přerušit s někým milostný vztah“. Odtud také pochází varianta s opačnou polaritou frazému *dostat kopačky*. *Otočit se na podpatku* značí „okamžitě změnit svůj názor a začít se chovat diametrálně jinak“. *Téct někomu do bot* interpretujeme jako „ztrácet kontrolu nad situací“ (ve slovníku nenalezeno). *Sláma někomu čouhá z bot* je ve slovníku vysvětleno jako „na člověku je vidět, že je hloupý, hrubý“ (v konkrétním kontextu). *Být pod pantoflem* vysvětlujeme jako „muž, který je omezován či utlačován svou ženou“. Podle počtu i interpretace jednotlivých vyjádření můžeme pozorovat, že komponenty označující nějakou obuv, ať už konkrétně (*kopačky*), či obecně (*boty*), jsou velmi motivující a jejich produktivnost různorodá.

Ve dvou případech se objevila vyjádření, která obsahují komponent označující pokrývku hlavy – *být pod čepcem* („být provdaná“), *klobouk dolů* (v daném kontextu „projevit někomu svou úctu a obdiv“). Obě vyjádření jsou velmi známá a často používaná.

Dvakrát se v excerpovaném materiálu objevily frazémy s komponentem *sukně*. *Otočit se za každou sukni, v sukních*.

Dále jsme do této skupiny frazémů zařadili *mít něco v rukávu, praní domácího prádla, zdvihnout hozenou rukavici*. Vyjádření jsou různorodá a obtížně bychom je zařadili do nějaké skupiny.

Můžeme vidět, že skupina těchto frazémů je produktivní. Šaty jsou důležitou součástí každého člověka. Můžeme jimi vyjádřit svůj vkus, identitu či originalitu. Podáváme tak ostatním lidem o sobě nějaké informace.

10 Frazémy s komponenty označujícími přírodniny či jakékoliv jiné věci, jež mají s přírodou určitou spojitost

Skupina vyjádření je značně rozmanitá. Bezkonkurenčně největší zastoupení mají frazémy s komponenty, které mají souvislost s dřevinami – *být úplné dřevo, procházka růžovým sadem, usnout jako špalek, jako vrba, jablko nepadá daleko od stromu, podřezat si pod sebou větev, změnit jako mávnutím proutku, být v háji, být štíhlá jako proutek, zapustit kořeny, klepat na dřevo.*

Často se jedná se o části stromu nebo o jeho pozůstatky *usnout jako špalek, podřezat si pod sebou větev, změnit jako mávnutím proutku, být štíhlá jako proutek, zapustit kořeny* či strom z hlediska materiálového *být úplné dřevo, klepat na dřevo* nebo o skupenství stromů *procházka růžovým sadem, být v háji* či konkrétní druh stromu *jako vrba*. Původ bohaté škály frazémů najdeme pravděpodobně v dřívějším způsobu života lidí. Velké množství lidí žilo na venkově. Ovocné a jiné stromy, které si pěstovali na zahradách, byly nenáročné na pěstování a poskytovaly levný zdroj potravin (jablka, hrušky, švestky, ořechy, jeřabiny atd.). Vesnice byly často obklopeny lesy, odtud obyvatelé získávali zdroj paliva. Také byl rozšířen nelegální lov lesní zvěře. V neposlední řadě les poskytoval zdroj jídla zcela zadarmo – sběr drobného lesního ovoce, hub. Dalším vodítkem mohla být i skutečnost, že snad každá vesnice měla ve svém středu zasazen rozložitý strom, většinou lípu. Prostor pod ním sloužil jako místo vzájemného setkávání obyvatel. Spojitostí bychom našli více.

Vyskytly se zde také frazémy, jejichž komponent má souvislost s plody dřevin – *jádro věci, nést plody, tvrdé jádro, zrát jako hruška, jablko nepadá daleko od stromu, silná slupka*. Opírají se o obecné vlastnosti plodů, ať už konkrétních (*zrát jako hruška*), či plodu jako takového (*nést plody*). *Jádro* je umístěno uprostřed plodu a u většiny

peckovin tvořeno tvrdou peckou (*tvrdé jádro*). Současně má významnou funkci, neboť nese nový život rostliny.

Dvakrát se objevilo frazeologické vyjádření se slovesem *kvete* (*obchod s něčím kvete, závist kvete*). Interpretujeme ho jako „něčemu se daří, vzrůstá“, neboť rostlina vykvete pouze v případě, když k tomu má příhodné podmínky.

Dále do této skupiny byla zařazena vyjádření *panuje zde džungle, hlavní hnízdo, jako šafránu, neusínat na vavřínech, mít na růžích ustláno, neházet flintu do žita, sláma někomu čouhá z bot*.

Frazémy, které mají souvislost s přírodou či přírodninami, jsou velmi pestré a motivující. Jejich etymologie je dlouhá a bohatá, neboť člověk je s přírodou těsně spjat. Nevyskytly se pouze v textech se sportovní tematikou.

11 Frazémy s komponenty označujícími atmosférické jevy, vesmírná tělesa, roční období atd.

Ve skupině jsou zařazeny všechny frazémy, které mají nějakou spojitost s počasím, atmosférickými jevy, vesmírnými tělesy, ročními obdobími atd. Patří sem: *betlémská hvězda, blýskat se na lepší časy, být na výsluní, držet se na výsluní, jako blesk z čistého nebe, jako slunce, je to zatím ve hvězdách, láska jako hrom, napětí před bouří, nic nového pod sluncem, pít jako duha, pod otevřeným nebem, vracet se na výsluní, vstávat za rozbřesku, zůstat na výsluní, jakoby do něj vjel blesk, strhla se bouře, budoucí hvězda, klid před bouří, mediální výsluní, místo na slunci, nebe bez mráčku, plácát se ve sněhu, zářit jako sluníčko, být jediným mráčkem, snést se jako obláček, bod mrazu, jaro klepe na dveře, jeho hvězda stoupala dál*.

Největší zastoupení má vesmírné těleso Slunce a jeho modifikace. Mezi nejčastější patří komponent *výsluní* – *být na výsluní, držet se na výsluní, vracet se na výsluní, zůstat na výsluní, mediální výsluní*. *Výsluní* představuje oslavované a

obdivované místo či prostor. Je až překvapující, kolik modifikací existuje. Ve slovníku byly nalezeny pouze frazémy *být/ hrát se/ vyhřívat se na výsluní něčeho*. Lexém *výsluní* je velmi flexibilní, proto je kombinován s velkým množstvím lexémů. Lexém *slunce* se komponoval ve vyjádřeních *jako slunce, nic nového pod sluncem, místo na slunci, zářit jako sluníčko*. Vychází z obecných vlastností vesmírného tělesa Slunce a jemu přisuzovaných charakteristik. *Jako slunce, zářit jako sluníčko* označuje „člověka usměvavého, milého, šťastného, pozitivně naladěného“. *Nic nového pod sluncem, místo na slunci* souvisí s faktem, že Slunce osvětluje a otepluje naši Zemi.

Patří sem vyjádření, jež mají spojitost s bouří a jejím doprovodnými jevy. *Blyskat se na lepší časy, jako blesk z čistého nebe, láska jako hrom, napětí před bouří, jakoby do něj vjel blesk, strhla se bouře, klid před bouří, nebe bez mráčku, být jediným mráčkem*. Je zřejmé, že frazémy spojené s bouří často označují předěl nějakých situací či skutečností.

Ve skupině jsou také zastoupeny frazémy s lexémem *hvězda – betlémská hvězda, je to zatím ve hvězdách, budoucí hvězda, jeho hvězda stoupala dál*. Lexém *hvězda* se objevuje ve významu *star*, což znamená „člověk, který se proslavil v hudebním či filmovém showbysnyu“.

Frazémy tohoto typu jsou frekventované. Příčinou může být zájem o astrologii, životní důležitost Slunce pro všechny živé organismy a vliv atmosférických jevů na člověka. Vyjádření se nevyskytla v textech zaměřených na sportovní tematiku.

12 Frazémy s komponentem *cesta*

V excerpovaném materiálu bylo nalezeno celkem třicet osm frazémů, které obsahovaly lexém *cesta – vydat se cestou, hledat svou cestu, jinam moje cesta nevede, jít si svou cestou, na cestách, najít cestu, naše cesty se rozešly, není cesty zpět, otevřít cestu k něčemu, postavit se někomu do cesty, prokousávat si svou cestu, svatební cesta, svítit někomu na cestu, ujít dlouhou cestu, uzavírat si někam cestu, vážit dalekou cestu,*

zamést někomu cestičku, být na dobré cestě, cesta k někomu, cesta vzhůru, trčet někomu v cestě, najít k sobě cestu, cesty se rozešly, čeká někoho dlouhá cesta, darovat někomu něco na cestu, jinam moje cesta nevede, klidit se někomu z cesty, touhle cestou nejít, tudy cesta nevede, zlatá střední cesta, cesty se rozdělily, jít stejnou cestou jako někdo, najít tu správnou cestu, připlést se někomu do cesty, ujít dlouhou cestu, vydat se bohémskou cestou, cesty někoho někam zavedou, být cestou do pekel. Můžeme proto usuzovat, že lexém *cesta* je pro tvorbu frazeologismů velmi produktivní. *Jít si svou cestou* znamená „zabývat se jen vlastními záležitostmi, nevměšovat se“. *Být na dobré cestě* znamená „postupovat, dobře uvažovat a spět k zdárnému cíli“. *Zlatá střední cesta* je ve slovníku vysvětlena jako „umírněný, kompromisní postup“. *Být cestou do pekel* je možné vysvětlit jako „být špatným až tragickým řešením“. Mnohé z nich ve slovnících nebyly nalezeny (*prokousávat si svou cestu, klidit se někomu z cesty*). Frazémy s komponentem *cesta* popisují lidské vztahy, chování, řešení situací atd. Z výše vypsáního můžeme usuzovat, že frazémy s lexémem *cesta* jsou velmi produktivní a motivační. Vyskytly se ve všech zkoumaných textech, vyjma sportovní tematiky.

13 Frazémy s komponenty obsahujícími lexém život či jeho modifikace

Ve zkoumaném materiálu bylo zachyceno třicet frazémů, jež obsahovaly komponent označující lexém *život* či slova s ním příbuzná (*doživotí, životní*) – *bojovat o život, chuť do života, kočovný život, koření života, mít víc světla v životě, mít život nalinkovaný, na doživotí, na život a na smrt, nejde o život, ohrožovat někoho na životě, osladit si život, otázka života a smrti, položit život, prokousávat se životem, sahat si na život, usilovat někomu o život, vstoupit do života, zamotat si život, život je jako vlna na moři, život mládenecký, životní rána, životní těžkost, něco se s někým nese celý život, hrát jako o život, lézt někomu do života, zamotat si život, napsal sám život, vymazat někoho ze svého života, patřit k životu, start do nového života.* *Na život a na smrt* je ve slovníku vysvětleno jako „bojovat s někým rozhodně a urputně“. *Sahat si na život* znamená „pokoušet se o sebevraždu“. *Kočovný život* (ve slovníku jako modifikace

cikánský život) vyjadřuje „žít neklidně, improvizovaně, často se stěhovat“. *Vstoupit do života* interpretujeme jako „začít se realizovat či začít samostatně žít“.

Můžeme vidět, že z pohledu naší problematiky se lexém *život* v mnohém shoduje s lexémem *cesta*. Obě slova jsou kombinována s různorodými slovesy. Velký počet je jich zastoupen ve slovnících a přesto materiál obsahoval také mnoho frazémů nových. Nebyl objeven v textech z politického prostředí.

14 Frazémy s komponentem *strana*

Samostatnou kapitolu si zaslouží také skupina frazérů obsahujících lexém *strana*. Vyskytl se v padesáti osmi případech. Nefiguroval v takovém množství modifikací jako lexém *cesta* či lexém *život*, zato se některé jeho varianty objevily vícekrát. Frazém *na druhou stranu* se objevil dvacetkrát, *na druhé straně* sedmnáctkrát, *na jedné straně* třikrát, *na jednu stranu a jít stranou* třikrát, *silná stránka někoho a ze všech stran* dvakrát, po jednom se vyskytly frazémy *druhá strana mince*, *odvrácená strana*, *na mé straně*, *ze strany někoho*, *ze všech stran*, *nechat všechno stranou*, *halekat na všechny strany*, *stát stranou*, *vidět to i z druhé strany*.

Druhá strana mince znamená „druhá vlastnost, zpravidla příznivá či nepříznivá, žádoucí či nežádoucí, nějakého společného jevu“. *Na mé straně* je ve slovníku pojato jako „osobní postoj, vztah mluvčího“. *Ze všech stran* interpretujeme jako „směrování z nejrůznějších směrů“. *Silná stránka* je vysvětlena jako „kladný rys či vlastnost něčeho nebo někoho“.

Můžeme konstatovat, že lexém *strana* a jeho modifikace jsou motivačně velmi silné. Ve slovnících existuje široká škála frazémů s komponentem *strana*, ovšem nepokrývá veškeré konkrétní případy. Popisují vlastnosti věcí či osob, osobní postoje atd. Zastoupení měly ve všech typech textů.

15 Frazémy s komponenty obsahujícími různé druhy jídla, nápojů či s jídlem mají nějakou souvislost

V excerpovaném materiálu bylo objeveno sedmnáct frazémů, jež mají nějakou souvislost s různými druhy jídla, nápojů či je s jídlem spojuje jiná souvislost, např. chuť. Sedm frazémů se týká jídla jako takového – *v něčem je guláš, kulturista s pekáčem buchet, zakázané ovoce chutná nejvíc, mluvit o něčem, jakoby to byly housky na krámě, jde o chleba, denní chléb, ujídat z volebního koláče.*

Pět frazémů má nějakou souvislost s nápoji či tekutinami – *kázat vodu, holdovat vínu; nebýt něčí šálek čaje; podusit se ve vlastní šťávě; pěnlivý mok; zůstat na ocet.*

Dvakrát se vyskytl frazém obsahující verbum *jíst* – *dalo by se jíst z podlahy, jíst košer.* Dále se objevily tři samostatné frazémy – *koření života; zůstat pod pokličkou; neslaný, nemastný.*

Můžeme pozorovat, že nejčastěji se v materiálu objevily frazémy obsahující komponent, který má nějakou souvislost s jídlem. Vycházely ze vzhledu či typických charakteristik připisovaných těmto pokrmům. Následovaly frazémy, jež měly určitou souvislost s nápoji či tekutinami. Zde byly použity tekutiny a nápoje typické pro českou kuchyni. Netypický frazém byl *jíst košer.* Ve slovníku nebyl nalezen. Frazémy zařazené do této skupiny se nevyskytly v textech zabývajících se sportovní tematikou a bydlením.

16 Frazémy s komponenty, které mají nějakou souvislost s financemi a penězi

V materiálu bylo nalezeno sedmnáct frazémů, které se určitým způsobem dotýkají peněz, financí, hospodaření s penězi atd. Celkem devětkrát se ve frazémech objevil lexém *peníze* – *moře peněz, slušné peníze, peníze smrdí, za dobré peníze, za ty peníze, ždímat z lidí peníze, vytrískat z něčeho peníze, vysolit peníze, špinavé peníze.*

Dvakrát se vyskytly frazémy informující o hospodaření s penězi – *co naplat, tvrdě za něco zaplatit, třít bídu s nouzí.*

Pět frazémů se zmiňovalo o výši financí – *nevydělat ani korunu, buclaté konto, být v mínusu, tučné konto, držet vysoké ceny.*

Můžeme říci, že peníze jsou v současnosti pro většinu lidí životně důležité, proto mají své zastoupení i ve frazeologii. Nejčastěji se objevily frazémy obsahující lexém *peníze*. Jedná se o nejčastěji používaný název pro finance. Své uplatnění v této oblasti také našly frazémy zmiňující se o hospodaření s penězi a o výši financí. Ve skupině se nevyskytly žádné výjimečné či zvláštní frazémy. Frazémy byly objeveny v celém excerpovaném materiálu.

17 Frazémy obsahující komponenty, které mají nějakou souvislost s náboženstvím

V excerpovaném materiálu bylo objeveno třicet devět frazémů, jež mají určitou souvislost s římskokatolickým náboženstvím. Některé z nich se vyskytly vícekrát. Velká četnost vyjádření vychází z předpokladu, že římskokatolická církev je s dějinami českého státu úzce spjata. Silně ovlivnila naši zemi po stránce duchovní, kulturní, vědní, sociální i vzdělanostní.

Pět frazémů obsahuje lexém *peklo* – *být peklem, nebe i peklo, udělat z něčeho očištěc, ne-li peklo, pravé peklo, proměnit něco v peklo*. Vyjádření *být peklem* se objevilo dokonce pětkrát. Frazémy s komponentem *peklo* téměř vždy souvisí s krajním a těžko snesitelným utrpením, trápením, nepříjemnostmi. Peklo v mnoha náboženstvích souvisí s posmrtným životem. Jedná se o jakési podzemní království, kde jsou dočasně či trvale umístěny duše zemřelých lidí, kteří zde trpí za své hříchy. „Český výraz *peklo* je slovanského původu. Původní význam, doložený ve staroslověnském slově *рѣкъль* byl ‚smůla‘, ‚dehet‘ (srv. německé *Pech*). K odvození došlo zřejmě na základě křesťanského obrazu o pekle, kde hříšníci trpí ve vroucí smůle.“ (Peklo In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 14.10.2005, 23.2.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Peklo>>)

Šest frazémů obsahuje lexém označující *čerta* nebo *d'ábla* – *bůh i d'ábel, lézat od čerta k d'áblu, od čerta k d'áblu, v tom aby se čert vyznal, vem to čert, ve dne anděl, v noci d'ábel*. Vyjádření souvisí s výše zmíněnou skupinou, neboť čert a d'ábel jsou obyvateli pekla. „Čert (čort v jiných slovanských jazycích) je bytost slovanské

mytologie, kterou vyjadřuje pohádková bytost žijící v pekle. Peklo opouští, aby získala duše hříšníků. Většinou se je snaží získat formou úpisu. Nabídne člověku na určitou dobu služby nebo výhody, ale ten mu musí vlastní krví upsat svou duši. Když určená lhůta vyprší, čert přijde k člověku a odnese jeho duši do pekla. Tam také odnáší duše zlých a hříšných lidí, kde budou duše na věky věků trýzněny.“ *Ďáblu i čertu* jsou ve všech vyjádřeních připisovány negativní vlastnosti a charakteristiky. (Čert In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 8.12.2005, 30.1.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cert>>)

V šesti případech frazémů se objevil lexém *bůh* a slova s ním příbuzná – *bůh i d'ábel, bůh nás chraň, Bůh si povolá člověka k sobě, dělat bůhvíco, pámbu nadělil, zaplat' pámbu, pámbůh nadělil*. Ve dvou případech již došlo ke zjednodušení lexému na pouhé *pámbu*. Frazémy bohu obrazně děkují, volají ho na pomoc, odkazují se na něho atd. Vesměs poukazují na jeho pozitivní přínos.

Čtyřikrát byl použit frazém obsahující lexém *anděl* – *být něčí anděl, být anděl strážný, strážný anděl, ve dne anděl v noci d'ábel*. „Anděl (z řeckého ἄγγελος *angelos* „posel“) je nadpřirozená duchovní bytost, která by měla být podřízena Bohu či bohům a sloužit jako posel mezi lidmi a bohy.“ (Anděl In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 21.5.2005, 4.4.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/And%C4%9Bl>>)

Třikrát se objevil frazém *být svatý* a jednou *být svatý Pavel*. Frazémy s komponentem *svatý* označují člověka, který se chová ctnostně a vzorně. V náboženství pojem označuje osobu, která se blíží ideálu daného náboženství a je určitým způsobem výjimečný. (Svatý In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 2.7.2004, 15.3.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Svat%C3%BD>>)

V sedmi případech se vyskytl lexém *nebe* – *mezi nebem a zemí, nebe a dudy* (vyskytl se dvakrát), *otevřít někomu nebe, věci mezi nebem a zemí, nebeské znamení, spadlý z nebe*. „Jako nebe se označuje místo či stav blaženosti mimo tento svět, kde podle některých náboženství dlí Bůh, nadpřirozené bytosti (andělé), případně i duše lidí, kteří do nebe budou přijati. Nebe se obvykle umísťuje nahoře, nad oblohu.“ (Nebe In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 21.5.2008, 4.3.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Nebe>>)

Objevilo se devět frazémů, které jsou kvůli svému nízkému počtu těžko zařaditelné v rámci sledované skupiny do podskupin, protože mají nízký počet společných znaků – *být zasvěcený, dáno shůry, jako v ráji* (nalezeno dvakrát), *někde nahoře, ten nahoře, připadat si jako v ráji, s mučednickým výrazem, prožívat muka*.

Frazémy biblického původu jsou velmi četné, oblíbené a používané. Byly nalezeny ve všech druzích textů.

18 Frazémy s komponenty označujícími fyzikální jednotky či veličiny

Šedesát dva frazémů obsahovalo komponent označující fyzikální veličinu či jednotku.

Dvakrát se objevila u nás málokdy používaná jednotka míle – *být o míli napřed, být na míle vzdálený*. Další a současně poslední nalezenou jednotku obsahoval frazém *mít kilo*.

Všechna ostatní vyjádření uplatňovala fyzikální veličiny.

Jednoznačně nejpoužívanější veličinou se stal čas – *čas na někoho tlačí, čas hojí rány, čas od času* (frazém se vyskytl čtyřikrát), *zabíjet něčím čas, všechno má svůj čas, časový skluz, zoufalé časy, svého času* (frazém se vyskytl dvakrát), *dávat si načas, hubené časy, být ztrátou času* (frazém se vyskytl dvakrát), *promrhaný čas, dáme tomu čas, ztratit čas, za časů někoho, souboj s časem, dobré časy, krásné časy, čas někoho honí, stopy času, blýskat se na lepší časy, ztrácet čas, být pánem svého času, čas se naplnil, neztrácet čas, brána času, čas se zastavil*. Čas patří mezi základní fyzikální veličiny. Měří se jím vzdálenost mezi událostmi na první souřadnici časoprostoru. (Čas In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 13.3.2003, 27.3.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cas>>)

Devětkrát se objevila veličina s názvem síla – *být u konce sil, mít dost sil, načerpat síly* (frazém se objevil dvakrát), *čerpat síly, spojit s někým síly, spoléhat na vlastní síly, být na dně sil, stát spoustu sil*. Síla také patří mezi základní fyzikální veličiny.

V sedmi případech byla uplatněna veličina s názvem světlo – *spatřit světlo světa* (frazém se objevil dvakrát), *v tom nejlepším světle, za světla, v lepším světle, zcela jiné světlo, ve světle něčeho*.

Ve třech vyjádřeních figuroval tlak, šlo o frazém *být pod tlakem*.

Zastoupení mělo také dalších pět veličin – *pracovat na plný výkon, sršet jiskry energie, dát práci, zmizet rychlostí blesku, být v pohybu*.

Nalezeny byly dva frazémy, které neobsahují název žádné veličiny či jednotky, ale s fyzikou mají úzkou souvislost – *hnací páka, ohnisko dění*.

Závěrem můžeme říci, že frazémy obsahující komponenty, které označují různé fyzikální veličiny či jednotky, našly ve frazeologii široké uplatnění. Podle četnosti jejich výskytu je zřejmá jejich oblíbenost. Nebyly objeveny pouze v textech z politického prostředí.

19 Frazémy obsahující komponenty, jež mají určitou souvislost s mluvenou řečí

Skupina frazémů je různorodá. Své místo tu mají všechny frazémy, které jakýmkoliv způsobem souvisí s mluvenou řečí člověka. Zařazeny jsou také frazémy obsahující lexém *slovo*, neboť s mluvenou řečí úzce souvisí.

V sedmnácti případech se vyskytly frazémy obsahující lexém *slovo* – *čestné slovo, do slova a do písmene, dostat slovo, ,chlít ze sebe slova, , jinými slovy, peprnější slovo, poslouchat někoho na slovo, stát si za slovem* (frazém se objevil dvakrát), *šetřit slovy, ujmout se slova, nezmoci se na slovo, plivaná slova, mít hlavní slovo, nechytat někoho za slovo, to je slabé slovo, v tomto slova smysl*. Slovníky obsahují velké množství podobných frazémů (*nevymáčknout ze sebe ani slovo, nevyměnit s někým ani slovo*), přesto nebyly objeveny všechny výše zmíněné (*šetřit slovy, ujmout se slova*). Z toho můžeme usuzovat, že frazémy obsahující lexém *slovo* jsou neustále aktualizovány a rozšiřovány.

Ve třinácti případech byl v excerpovaném materiálu pozorován frazém obsahující lexém *řeč* či *říkat* – *bez řeči, hovořit jasnou řečí, mezi řečí, nic mu neříkal* (film), *nikdy neříkej nikdy, dochází někomu řeč, nestát za řeč, říct něco ve zkratce,*

na kus řeči, zamrzlá řeč, dát se s někým do řeči (frazém se objevil dvakrát), *lidově řečeno*. Frazémy stejně jako výše zmíněné mají ve slovnících bohaté zastoupení a i přesto jsou jejich řady neustále rozšiřovány.

Dále bylo nalezeno devět frazémů, které nebudou rozřazeny do žádných skupin, neboť jsou příliš různorodé – *bez reptání, běží šeptanda, být kliše, jedním dechem dodávat, otevřeně mluvit, promluvit někomu do duše, šířit fámu, suše prohlásit, neodpovědět ani na pozdrav*.

Závěrem můžeme říci, že frazémy obsahující komponent, který má určitou souvislost s mluvenou řečí, jsou velmi různorodé a bohaté. Neustále dochází k jejich aktualizaci. Patří mezi oblíbené a běžně používané frazémy. Byly objeveny ve všech typech textů.

20 Frazémy s komponentem *duch*

V excerpovaném materiálu bylo objeveno dvanáct frazémů, které obsahují lexém *duch* – *mít mladého ducha, v českém duchu, v duchu* (frazém objeven čtyřikrát), *ve veselém duchu, v duchu něčeho* (frazém byl objeven dvakrát), *v duchu proklínat, v duchu si říct, v podobném duchu*. *V duchu* je ve slovníku vysvětleno jako „prostřednictvím psychické složky člověka, jeho myšlenkovou činností“ nebo „touto myšlenkovou činností bez vnějších jejích projevů, mlčky, skrytě, popř. tajně“. Slovníky obsahují širokou škálu frazémů s komponentem *duch* (*vnést někam nového ducha, zaklínat zlého ducha*). Přesto v nich nebyly nalezeny všechny výše zmíněné (*v českém duchu, mít mladého ducha*). Z toho můžeme usuzovat, že frazémy s komponentem *duch* jsou stále používané a aktualizované. Frazémy neměly zastoupení v textech zabývajících se bydlením, sportem a politikou.

21 Frazémy s komponentem *duše*

Dvanáct frazémů neslo komponent obsahující lexém *duše* – *pohlazení pro duši*, *duševní lázně*, *duševní rovnováha*, *z celé duše*, *mít v duši díry*, *v hloubi své duše* (frazém se objevil dvakrát), *okno do duše*, *spřízněná duše* (frazém se objevil třikrát), *v hloubi duše*. Z *celé duše* je ve slovníku vysvětleno jako „s naprostou upřímností, opravdovostí a bez výhrad“. Většina ostatních vyjádření nebyla ve slovnících nalezena (*okno do duše*), přestože lexém *duše* měl široké zastoupení. Můžeme tedy usuzovat, že frazémy patří do vrstvy frazeologie, která se stále vyvíjí. Nebyly objeveny v textech se sportovní tematikou a bydlením.

22 Frazémy s komponenty označujícími předměty denní potřeby či nábytek

Skupina sdružuje velmi různorodé frazémy – *bez obalu*, *být jak urvaný ze řetězu*, *být náplastí na něco*, *být z jiného soudku*, *být ze dveřmi* (frazém se objevil dvakrát), *do pytle*, *otevřít si někam dveře*, *házet někoho do jednoho pytle*, *jít k někomu na kobereček*, *klíč k úspěchu*, *kolébka něčeho*, *létat jako hadr ode zdi ke zdi*, *nahodit udičku*, *náplast na šok*, *nést si nálepkou*, *nenechat na někom nit suchou*, *oplácet někomu stejnou mincí*, *dostat se někam přes postel*, *povolit někomu uzdu*, *prásknout sebou do postele*, *házet někoho do jednoho pytle*, *rozdat špatné karty*, *sbalit si kufry* (frazém se objevil dvakrát), *sedět na horké židli*, *sejít se u jednoho stolu*, *slečna na telefon*, *smést něco ze stolu*, *stát se vodítkem k něčemu*, *tlačit na pilu*, *závistí pukají i sklíčka od hodinek*, *získat nálepkou*, *pokladna vysychá*, *být jako klíčka*, *držet s někým basu*, *biologické hodiny*, *naducaná prkenice*, *neztratit nit*, *opravdu pěkný obrázek udělat si o něčem*, *skočit do postele* (frazém se objevil dvakrát), *postelové dobrodružství*, *postelový apetit*, *předat někomu žezlo*, *sněhová peřina*, *teplo domácího krbu*, *biologické hodiny tikají*, *dát si skleničku*, *dostat košem*, *hnát se do chomoutu*, *jako kůl v plotě*, *lilo jako z konve*, *mít dveře otevřené*, *mít kliku* (frazém se objevil dvakrát), *sbalit si své nádobíčko*, *sedět na dvou židlích*, *sesypat se jako domeček z karet*, *tikot biologických hodin*, *utržený ze řetězu*,

vyhnat někoho ráno z postele, zadní vrátka, zahnat někoho do chomoutu, záchranné lano, zavírat si něčím dveře, být známkou něčeho, naladěn na stejnou strunu, misky vah se vychýlily, netlačit na pilu, argumentace je děravá jako cedník.

Objevují se zde všemožné předměty denní potřeby – uzda, obal, pytel, koš, hadr, klíč, kufr, karty atd. Jedná se o předměty, které lidé běžně používají nebo používali. Některá z vyjádření mají nádech archaičnosti, např. *hnát se do chomoutu, netlačit na pilu, povolit někomu uzdu*, protože uzda či chomout byly na vesnici běžně užívaným předmětem v dobách minulých.

Nejčastěji použitým lexémem pojmenovávajícím nábytek je postel – *skočit do postele, dostat se někam přes postel, postelové dobrodružství, postelový apetit* atd. Tato skutečnost pravděpodobně souvisí s faktem, že přibližně třetinu dne každý člověk tráví spánkem, proto je pro nás právě postel tolik důležitým kusem nábytku.

Své zastoupení zde také měl frazém *tíkot biologických hodin* či jeho druhá varianta *biologické hodiny tikají*. Frekvence výskytu vyjádření souvisí s aktuálním trendem dnešní doby, většina žen totiž preferuje kariérní postup, založení rodiny je stále častěji odkládáno.

23 Frazémy s komponenty označujícími pohádkové bytosti, předměty typické pro pohádky či pohádku jako takovou

V excerpovaném materiálu bylo objeveno sedm vyjádření s pohádkovou tematikou – *být na draka, pohádková výhra, pohádkový svět, zjevit se jako pohádkový dědeček, předat někomu žezlo, čekat na prince z pohádky, cítit se jako princezna*. Skupina není příliš početná. Konkrétní frazémy obsahující lexém *pohádka* či *pohádkový* nebyly v žádném ze slovníků nalezeny. Objevily se zde jiné frazémy s tímto lexémem, např. *zní to jako pohádka*, vyjádření je interpretováno jako „zní to překrásně, ideálně a velmi přitažlivě, dá se tomu jen těžko uvěřit“. *Pohádkovou výhru* můžeme tedy vysvětlit jako výhru, která je velmi velká, přitažlivá, její hodnotě se dá jen těžko uvěřit. *Cítit se jako princezna* nebylo ve slovníku zpracováno, našli jsme ale jeho obdobnou variantu *být krásná jako princezna*, která je interpretována jako „dívka, žena mimořádné krásy, popř. krásně oblečená“. Vyjádření *být na draka* je ve slovníku vysvětleno jako „být

zcela špatný, popř. beznadějný; nevyvíjet se vůbec dobře; být bezcenný“. *Předat někomu žezlo* je úkon typický pro krále. Tento akt se neobjevuje pouze v pohádkách, ale je historickou skutečností. Vladař, především z důvodu vysokého staří, předává vládu nad svým územím nástupci. Symbolicky mu také předá své žezlo. Dnes vyjádření obdobně interpretujeme, „někomu předáváme vládu, moc nad něčím“.

Závěrem můžeme říci, že frazémy s komponentem souvisejícím s pohádkou se vyskytují zřídka. Opírají se o chování postav a jevy typické pro pohádky. Vyjádření nebyla nalezena v textech zabývajících se bydlením a politickými tématy.

24 Přísloví, rčení a pořekadla

Bylo nalezeno šestnáct vyjádření v podobě přísloví, pořekadel a rčení - *Dobry sluha, zly pan. Dvakrát do stejné řeky nevstoupí. Jak chudý ke štěstí přišel. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Jeden za všechny, všichni za jednoho. Každému smrdí hovno stejně. Kdo neriskuje, nic nezkazí. Kdo se bojí, nesmí do lesa. Kdo si počká, ten se dočká. Kdo šetří, má za tři. Když nemůže Mohamed k hoře, musí hora k Mohamedovi. Když se dva perou, třetí se směje. Léčit jednu bouli a odcházet se dvěma. Starého psa novým kouskům nenaučíš. Není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu. Jak si kdo ustele, tak si lehne.* Pořekadlem rozumíme anonymní výrok, který vystihuje určitou situaci. Přísloví je taktéž anonymní výrok, podává ale mravní poučení poukazem na kolektivní zkušenost. Pod lexém přísloví se často zařazují i jiné slovní vazby, pro které se časem vytvořila jiná pojmenování, např. úsloví, sousloví, rčení atd. Nutno ale podotknout, že mezi všemi slovními vazbami je rozdíl původový, funkční i formální. Všechny spojuje skutečnost, že jejich základ tvoří *obraz*, proto je také řadíme do frazeologie. Přísloví se užívají pro oživení slohu. Nebyla nalezena pouze v textech se sportovní a politickou tematikou. (Grepl 2003, s. 5). Encyklopedický slovník (Karlík 2002, s. 357) přísloví vysvětluje jako frazém, který může, ale nemusí být metaforický. Je propoziční a nese didaktickou funkci. Momentální situaci kategorizuje pomocí tradované zkušenosti. Škála českých přísloví se od stavu, jak jej zachytil Čelakovský ve své sbírce, změnila a zmodernizovala, ale např. *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá* je stále živé.

25 Frazémy s komponenty, které jsou jednoznačně cizího původu

V excerpovaném materiálu bylo nalezeno sedm frazémů, jejichž původ je jednoznačně cizí – *face to face*, *fata morgana*, *genia loci*, *in flagranti*, *non stop*, *suma sumárum*, *být alfou i omegou*. Všechny jsou v českém jazyce již běžně používány. *Být alfou i omegou něčeho* je ve slovníku interpretováno jako „základní smysl, to hlavní, nejpodstatnější“. *Suma sumárum* znamená „celkový součet či uvádí stručný hodnotící souhrn“. *Fata morgana* interpretujeme jako „klamnou, nereálnou představu, vidinu“. Ostatní frazémy nebyly ve slovnících nalezeny. Vyjádření nebyla nalezena v textech, které se zabývaly sportem a politikou.

26 Frazémy s vlastními jmény

Vlastní jména se vyskytla v šesti vyjádřeních – *Achillova pata*, *dostat černého Petra*, *nevěřící Tomáš*, *mít doma Itálii*, *kanadský žertík* (frazém se objevil dvakrát). Ve třech případech se jedná o vlastní jména člověka, dvakrát se objevil název státu. *Achillova pata* je ve slovníku interpretována jako „určitá dílčí vada či nedostatek, něčí slabina, která může negativně ohrozit celek“. *Dostat černého Petra* bylo ve slovníku nalezeno v jiné variantě, a sice *černý Petr*, který je vysvětlen jako „druh karetní hry a žaludské eso v této hře, které přináší hráči prohru, zbude-li mu jako jediná poslední karta; symbol smůly a nezdaru“. *Nevěřící Tomáš* znamená „pochybovačný, nedůvěřivý člověk“. *Kanadský žertík* vysvětlujeme jako „čin, který je svými důsledky pro toho, koho se týká, nepříjemný, může působit až drsně a neomaleně“. *Mít doma Itálii* nebylo ve slovníku nalezeno.

Skupina vyjádření je úzká, ale v českém jazyce pevně zakotvená a často používaná. Frazémy nebyly objeveny v textech, které se zabývají bydlením a sportem.

27 Frazémy s komponenty, které mají souvislost s bitvou, zbraní, nebezpečím

Skupina frazémů s bojovou tematikou je velmi početná – *atomová bomba, bořit bariéry, bičovat někoho výš, bít na poplach, být bit na něčem, být fackovací panák, být někomu na stopě, být ve střehu³, dát někomu lekci, dávat bacha, dostat pár facek, dostat se do šlamastyky, líčit pasti, nedat bez něčeho ani ránu, nedat se ničím spoutat, podepsat se na někom, potopit někoho, dát si na někoho pozor, pustit se do boje, jít po stopě, být na dobré stopě, stoupat na tenký led, mít to spočítané, táhnout někoho dolů, trápit někomu svědomí, trestný čin, tvrdý úder, vracet rány, vyhodit něco do vzduchu, vykoupat někoho v něčem, vymlátit něco z někoho, zasadit ránu, zásah přímý, zašlápnout někoho jako nepohodlný hmyz, povolát někoho do zbraně, složit zbraně, kariérní facka, sportovní facka, něčí hněv na někoho sedl, nakopnout někoho, ostře se do někoho obout, žhavá půda, bít na poplach, hrůza z někoho jde, chtít někoho roztrhat na kusy, přistihnout někoho při činu, pustit se do někoho, být hned na ráně, léčit si rány, se zlou se potázat, seřezat někoho, co se do něj vejde, srovnat někoho do latě, válčit s něčím (se školou), válečné klima, zasadit smrtící ránu, házet na někoho špínu, ušít na někoho boudu, mít s někým nevyřízené účty. Do skupiny jsou zařazena všechna vyjádření, která mají nějakou souvislost s bitvou, zbraní, ohrožením či nebezpečím.*

Čtyřikrát se objevil frazém s komponentem *facka* – *být fackovací panák, dostat pár facek, kariérní facka, sportovní facka*. Ve slovníku je popsán frazém *dostat facku*, můžeme ho brát jako variantu k *dostat pár facek*, znamená „být udeřen rukou do hlavy či tváře“. Ostatní vyjádření nebyla ve slovnících nalezena. Přestože je skupina frazémů s bojovou tematikou početná, výskyt čtyř shodných komponentů je výjimkou, neboť komponenty jsou velice různorodé.

Další výjimku tvoří frazémy s komponentem *rána* – *nedat bez něčeho ani ránu, vracet rány, zasadit ránu, být na ráně, léčit si rány, zasadit smrtící ránu*. Vyjádření se objevila pětikrát. *Být na ráně* je ve slovníku interpretováno jako „člověk či předmět, který se nachází někde, kde je obzvláště nechráněný, křehký; někdy jen se zřetelem ke zloději; být ohrožovaný“. *Zasadit ránu* znamená „bolestně někomu uškodit, oslabit někoho“. *Nedat bez něčeho ani ránu* vysvětlujeme jako „být s něčím stále spolu; něco stále potřebovat a nosit všude s sebou“. Škála frazémů s komponentem *rána* je bohatá, má také široké zastoupení ve slovnících. Můžeme tedy usuzovat, že vyjádření jsou oblíbená a používaná.

Poslední výjimku tvoří frazémy s komponentem *stopa* – *být někomu na stopě, jít po stopě, být na dobré stopě*. *Být někomu na stopě* interpretujeme jako „znát a sledovat známky a souvislosti někoho“. *Být na dobré stopě* bylo objeveno ve variantě *být na správné stopě*, která je interpretována jako „správně dedukovat a jít správným směrem“. *Jít po stopě* znamená „sledovat známky a souvislosti vedoucí k někomu a odhalovat tak pravdu“. Všechna vyjádření se ve slovníku vyskytovala.

Skupina vyjádření, která poukazují na ohrožení, nebezpečí, zbraň je velmi početná a různorodá. Vyjádření se vyskytla ve všech textech s výjimkou článků zaměřených na bydlení.

28 Frazémy s komponenty označujícími část lidského těla

V excerpovaném materiálu byla nalezena velmi široká škála frazémů s komponenty označujícími část lidského těla. Jedná se o nejpočetnější skupinu vůbec. Nejčastěji se objevila vyjádření s lexémem *hlava, ruka/ruce, oko/oči*. Všechny komponenty mají ve frazémech bohaté zastoupení.

Hlava je sídlem rozumu, myšlení a obsahuje mozek. Možná právě díky své důležité funkci v psychickém i fyzickém životě člověka se v podobě lexému často objevuje jako komponent frazémů. S hlavou úzce souvisí frazémy, které mají jako jeden ze svých složek jednotku, jež označuje část hlavy nebo něco, co se na hlavě vyskytuje. Frazémy nalezené v excerpovaném materiálu: *být chytrá hlava, hodit něco za hlavu, chytat se za hlavu, být postavené na hlavu* (frazém se objevil dvakrát), *kroutit nad něčím hlavou* (frazém se objevil osmkrát), *být poražen na hlavu, holá hlava, problesknout hlavou, blesknout hlavou, hlava státu* (frazém se objevil dvakrát), *tlačit si něco do hlavy, honit se hlavou* (frazém se objevil čtyřikrát), *lámat si s něčím hlavu* (frazém se objevil sedmkrát), *dělat někomu těžkou hlavu, mít čistou hlavu, mít otevřenou hlavu, nedělat si z něčeho hlavu, mít máslo na hlavě, mít svou hlavu, nedělat si z něčeho hlavu, nechat si něco projít hlavou, přijít o hlavu, srovnat si něco v hlavě, stavět se na hlavu, sypat si popel na hlavu, vkrádat se někomu do hlavy, vrhat se někam po hlavě* (frazém se objevil dvakrát), *vrtat někomu hlavou* (frazém se objevil třikrát),

zachovat si čistou hlavu, zamotat někomu hlavu, ztratit střechu nad hlavou (frazém se objevil sedmkrát), pustit něco z hlavy, kouřit se někomu z hlavy, pročistit si hlavu, nedělat si s něčím hlavu, vztyčit hlavu, mít něčeho až nad hlavu, neztrácet hlavu, postavit si hlavu, přeskočit v hlavě, tlouct se do hlavy, zachovat chladnou hlavu, házet něco za hlavu, mít hlavu v oblacích, zamotat někomu hlavu, hlídat někoho jako oko v hlavě, jít do něčeho po hlavě, dělat si s něčím hlavu, mít hlavu a patu, mít čistou hlavu.

Nejčastějším frazémem je *kroutit nad něčím hlavou*. Vyskytl se osmkrát. Ve slovníku je interpretován jako „vyjadřovat pochybnosti, údiv nad něčím, přijímat něco s podivem“. Možný původ četnosti vyjádření je v tom, že nepatrný pohyb hlavou ze strany na stranu je často nejjednodušším způsobem, jak vyjádřit své pochybnosti a údiv, a přitom druhého člověka příliš neurazit.

Dalším častým komponentem jsou *oči/oko*. Jsou umístěny v přední části hlavy a zprostředkovávají člověku vizuální informace. Vyjádření nalezená v excerpovaném materiálu: *ani okem nezavadit, být zážitek pro oko, kruhy pod očima, měnit se někomu před očima, mít na očích klapky, mít oči jako slunce, mít oči navrch hlavy (frazém se objevil dvakrát), na vlastní oči (frazém se objevil třikrát), nasytit se očima, nespustit někoho z očí (frazém se objevil čtyřikrát), něco někomu kouká z očí, mezi šesti očima (frazém se objevil třikrát), mezi čtyřma očima (frazém se objevil dvakrát), mhouřit obě oči, vidět něco střízlivýma očima, lahodit oku (frazém se objevil třikrát), otevřít někomu oči (frazém se objevil dvakrát), padnout si s někým do oka (frazém se objevil dvakrát), pastva pro oči, planoucí oči, potěší oko, pozorovat něco koutkem oka, se slzou v oku (frazém se objevil dvakrát), z očí do očí, mít něco před očima, vidět něco nějakýma (dětskýma očima), jíst očima, mít laní oči, mít někoho na očích (frazém se objevil dvakrát), mít něco v očích (jiskry, pohrdání), obracet oči v sloup (frazém se objevil třikrát), v očích druhých, padnout někomu do oka (frazém se objevil čtyřikrát), přivírat nad něčím oči, růst někomu před očima, šlápnout někomu na kuří oko, v očích někoho (frazém se objevil čtyřikrát), zůstaly někomu oči pro pláč, dělat psí oči, nevěřit vlastním očím, osahat něco očima, praštit někoho do očí, zmizet někomu z očí.*

Třetím častým komponentem jsou *ruce/ruka*. Ruka je horní končetinou lidského těla. Umožňuje interakci jedince s okolím a také manipulaci s předměty. Schopnost uchopení neboli úchop je základním projevem ruky. Frazémy s komponentem *ruka/ruce*

nalezené v mém materiálu: *dát za něco ruku do ohně, dělat něco lehkou rukou, dostat něco do rukou* (frazém se objevil třikrát), *dostat se někomu do rukou* (frazém se objevil čtyřikrát), *držet nad někým ochrannou ruku, jít ruku v ruce s, mávnout nad něčím rukou, mít čisté ruce, mít něco po ruce, mít pevnou ruku, mít plné ruce práce, mít něco v rukou, mnout si nad něčím ruce, nepodat chléb, natož ruku, požádat někoho o ruku* (frazém se objevil šestkrát), *ruka v rukávu* (frazém se objevil třikrát), *vztáhnout na někoho ruku, ruku v ruce, řídit něco pevnou rukou, s rukama za zády, spočítat něco na prstech jedné ruky, sprásknout ruce, umýt si nad něčím ruce, vzít něco do vlastních rukou, vzít něco pevně do ruky, živit se rukama, být po ruce* (frazém se objevil čtyřikrát), *být v rukou někoho, dát za něco ruku do ohně, držet opratě ve svých rukou, lomit rukama, nabídnout pomocnou ruku* (frazém se objevil dvakrát), *sprásknout ruce, uvolnit někomu ruce, vymknout se z rukou, z ruky do ruky, být něčí pravá ruka* (frazém se objevil pětkrát), *jít někomu od ruky, zobat někomu z ruky, chlapská ruka, složit ruce do klína.*

Nejčastějším frazémem ve skupině s komponentem *ruka/ruce* je *požádat někoho o ruku*. Ve slovníku je vysvětlen jako „požádat někoho o sňatek, nabídnout někomu sňatek“. V naší společnosti je tradicí, že o sňatek žádá muž ženu. Frazém má celkově velikou četnost.

Ve svém materiálu jsem objevila dvacet tři frazémů s komponentem *srdce* – *dobyvatel srdcí, klást někomu něco na srdce* (frazém se objevil dvakrát), *mít něco na srdci* (frazém se objevil dvakrát), *mít srdce na správném místě* (frazém se objevil dvakrát), *muž jejího srdce, pustit si někoho k srdci, řídit se srdcem, od srdce se smát, lámat někomu srdce, lamač srdcí, srdeční záležitost, získat si něčí srdce, mít srdce, dát do něčeho srdce, nepřenést něco přes srdce, idol srdcí, mít zlomené srdce, ruku na srdce, chytnout někoho za srdce, trhat někomu srdce*. Srdce je sval, který rozvádí krev do celého těla. Je životně důležitým orgánem. Příznačná je pro něho symbolika citu, lásky a upřímnosti. *Dát do něčeho srdce* je ve slovníku interpretováno jako „věnovat se něčemu a provádět to s nadšením“. *Trhat někomu srdce* znamená „velmi někoho trápit a působit mu bolest“. *Mít srdce na správném místě* vysvětlujeme jako „mít soucitnou a laskavou povahu, také smysl pro správné chování“. *Získat si něčí srdce* interpretujeme jako „získat si něčí lásku, oblibu, náklonnost“. Z několika uvedených příkladů můžeme vidět, že frazémy s komponentem *srdce* vychází ze symboliky, která je tomuto orgánu připisována.

Ve dvaadvaceti případech se v materiálu objevily frazémy s komponentem *nervy* – *byly to nervy* (frazém se objevil třikrát), *jít někomu na nervy* (frazém se objevil třikrát), *lézt někomu na nervy* (frazém se objevil čtyřikrát), *mít nervy z něčeho* (frazém se objevil třikrát), *mít nervy jak provazy* (frazém se objevil dvakrát), *mít slabé nervy*, *nemít na něco nervy* (frazém se objevil třikrát), *nervy ujedou*, *mít pocuchané nervy*, *rupnout někomu nervy*. Nervy jsou orgány periferního nervového systému. Zprostředkovávají člověku vedení informací z periferních oblastí do centrální nervové soustavy. Umožňují citlivost na vnější i vnitřní podněty. *Mít slabé nervy* je ve slovníku interpretováno jako „nebýt nervově příliš odolný a těžko udržet nervovou rovnováhu“. *Mít pocuchané nervy* interpretujeme jako „být nervově oslabený, labilní“. *Být na nervy* znamená „být nervově nemocný a labilní“. Můžeme pozorovat, že všechna vyjádření s komponentem *nervy* vychází ze skutečnosti, že nervy nám umožňují citlivost na vnější i vnitřní podněty. (Nervy In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 17.4.2007, 9.10.2009 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Nervy>>)

V patnácti případech byly použity frazémy s komponentem *nohy* – *být koulí na něčí noze*, *být na volné noze*, *být vzhůru nohama*, *motat se někomu pod nohy*, *mít něco v nohách*, *obrátit něco vzhůru nohama*, *stát na vlastních nohách* (frazém se objevil dvakrát), *sotva pletl nohama*, *být jednou nohou někde*, *ležet někomu u nohou*, *skočit do něčeho rovnýma nohama*, *vzít nohy na ramena*, *rukama nohama*, *ztratit půdu pod nohama*. Nohy jsou dolními končetinami lidského těla, nesou celou jeho váhu. Pomáhají udržovat vzpřímený postoj a dále umožňují člověku pohyb. *Motat se někomu pod nohama* je ve slovníku interpretováno jako „překážet někomu v chůzi, plést se někde“. Frazém vychází z jedné ze základních vlastností nohou – chůze. *Stát na vlastních nohách* bylo objeveno ve variantě *postavit se na vlastní nohy*, což je vysvětleno jako „osamostatnit se, stát se samostatným a nezávislým a plně odpovídat sám za sebe. Vyjádření nemá souvislost se základními vlastnostmi nohou. *Vzít nohy na ramena* vysvětlujeme jako „rychle utéct, začít běžet pryč“. Vyjádření využívá toho, že nám nohy umožňují pohyb. *Skočit do něčeho rovnýma nohama* bylo objeveno v podobě *vlítnou do něčeho rovnýma nohama*, což znamená „být vmanévrován do něčeho nečekaně a bez varování“. Můžeme pozorovat, že některá vyjádření s komponentem *nohy* mají souvislost se skutečností, že nám nohy umožňují pohyb, jiná vyjádření tento fakt ke své existenci nepotřebují.

Ve svém materiálu jsem našla třináct frazémů s komponentem *kůže* – *být ve své kůži, mít druhou kůži, na vlastní kůži* (frazém se objevil sedmkrát), *nebýt ve své kůži, necítit se ve své kůži, sedřít z někoho kůži, dostat se někomu pod kůži*. Kůže pokrývá tělo člověka, odděluje tak vnitřní prostředí organismu od vnějšího. Má mnoho funkcí, např. ochrannou, smyslovou, termoregulační, resorpční, komunikační atd. *Na vlastní kůži* znamená „být zasažen něčím nebo zažít něco osobně“. Pozorujeme, že každý z frazémů vychází z nějaké funkce kůže. (Kůže In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 27.9.2005, 10.4.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%AF%C5%BE>>)

Desetkrát se v excerpovaném materiálu objevily frazémy s komponentem *kolena* – *na stará kolena* (frazém se objevil pětkrát), *srazit někoho na kolena, kolena se někomu rozklepala, poklesnout v kolenou, nechat si pro něco koleno vrtat, prosit na kolenou*. Nejčastějším vyjádřením je *na stará kolena*. Znamená „v době stáří“. Nalezneme jej již ve 14. století, např. v překladu *Život svatých otců* či v *betlémských kázáních Mistra Jana Husa*, také ve spisech *Rokycanových*. Pozoruhodné ovšem je, že přestože je tento frazém skutečně starobylý, není hodnocen z hlediska jazykového jako prostředek zastaralý. Spojení se také doposud vyskytuje v jazyce polském a slovenském. Výskyt v několika západoslovanských jazycích, rozhodně také stojí za povšimnutí. (Kuchař 1972, s. 330)

Z hlediska formálního se jedná o slovní spojení, které působí jako jednotný celek. V tomto případě není možné vyvodit význam celku pomocí souhrnu významů jednotlivých složek. Význam substantiva *kolena* se zde neuplatňuje v plné míře. Jeho významová platnost není na první pohled zřejmá. (Kuchař 1972, s. 330)

Při zkoumání původu spojení jej musíme rozdělit na dílčí složky. *Kolena* se často objevují v různých opisných vyjádřeních pro slabost, malátnost či mdlobu. Jev je možné pozorovat již v biblických textech. Spojení *na stará kolena* vychází z předpokladu, že člověk, který je slabý a starý, má kolena nedostatečně pružná a pevná. Jev, kdy jsou určité abstraktní vlastnosti vyjádřeny ve staré češtině obrazným pojmenováním lidského těla, není rozhodně ojedinělý. Předložka *na* má v tomto případě obdobný význam jako v jiných předložkových pádech, které mají časový význam, např. *na svatý Václav* – na svatého Václava, *na určený čas* – v určeném čase. Všechny výše vypsane skutečnosti dokazují, že frazém *na stará kolena* má v naší slovní zásobě trvalé a pevné místo již od těch nejstarších dob. (Kuchař 1972, s. 331)

V materiálu se v deseti případech objevily frazémy s komponentem *tvář* – *pravá tvář něčeho*, *s kamennou tváří* (frazém se objevil dvakrát), *s lidskou tváří*, *ukázat odvrácenou tvář*, *v potu tváře*, *němá tvář*, *tváří tvář něčemu* (frazém se objevil dvakrát). Tvář je označením pro obličej. Jedná se o přední část lidské hlavy. Je to jedna z výrazných anatomických charakteristik člověka. Umožňuje člověku provádět mimiku a rozmanité výrazy.

V excerpovaném materiálu bylo nalezeno sedm frazémů s komponentem *žaludek* – *klouzat do žaludku*, *láska prochází žaludkem*, *mít žaludek až v krku*, *zvedat se někomu z něčeho žaludek*, *mít zkažený žaludek*, *mít sevřený žaludek*, *mít slabý žaludek*. Žaludek je orgánem trávicí soustavy. Jeho funkcí je mechanicky a chemicky rozkládat tráveniny. *Mít žaludek až v krku* interpretujeme jako „cítit stoupající fyzickou nevolnost či ochromující strach“. *Mít zkažený žaludek* bylo ve slovníku objeveno v podobě *zkažit si žaludek*, což znamená „pokazit, narušit si trávení a způsobit si žaludeční bolesti“. Můžeme pozorovat, že vyjádření s komponentem *žaludek* vychází ze základní funkce orgánu.

V mém materiálu bylo objeveno sedm frazémů s komponentem *zub/zuby* – *zub času*, *vylámat si na něčem zuby*, *něco na zub*, *vynést někoho v zubech*, *jektat zuby*, *skřípat zubama*, *zatnout zuby*. Zub člověku slouží k uchopování, oddělování a rozměňování potravy. V dřívějších dobách sloužil také k obraně a útoku, viz frazém *vynést někoho v zubech*. *Něco na zub* interpretujeme jako „nějaké neurčité množství jídla, které je zpravidla dobré, často ve formě pamlsku, obvykle jako předmět žádosti“.

Celkem šestkrát se v materiálu vyskytly frazémy s komponentem *krk* – *dýchat někomu na krk*, *padnout si s někým kolem krku*, *vrhat se někomu kolem krku*, *zakroutit někomu krkem*, *mít knedlík v krku*, *s něčím na krku*. Krk spojuje hlavu s trupem. Prochází jím velké množství cév a nervů.

Šestkrát se také objevily frazémy s komponentem *krev* – *z cizího krev neteče*, *pohádat se s někým do krve*, *krve by se v něm nedořezal*, *být něčí krevní skupina*, *mít něco v krvi*. Krev je kapalná tkáň, jejíž hlavní funkcí je dopravovat živiny a stopové prvky do tkání. Její další funkcí je odvádět odpadní produkty.

Pětkrát se objevily frazémy s komponentem *tělo* – *dávat si do těla, do půl těla, dostávat do těla, přímo na tělo, vydělávat si vlastním tělem*. Jediným vyjádřením, které bylo ve slovníku nalezeno, je *do půl těla*, což znamená „týkající se horní poloviny trupu po celé jeho délce“. Ostatní frazémy nebyly nalezeny. Můžeme je tedy zařadit do novější vrstvy frazeologie.

Ostatní části lidského těla byly zastoupeny pouze jednotlivě či v několika málo případech, proto nebudou rozčleněny do samostatných skupin – *co hrdlo ráčí, být v čele, postavit se do čela, čelem vzad, dostat do drážky, dát někomu přes drážku, držet někomu palce, nehnout ani prstem, vycucát si něco z prstu, držet někomu pěsti, na vlastní pěst, mít dát co do huby, prolévat něco hubou, krčit rameny, lézt někomu do zadku, ležet někomu v palici, mít něco v malíčku, paprsky vrásek, mít něco jako na dlani, vzdychat do dlani, mít něčeho plné zuby, mít otevřenou náruč, zakotvit v něčí náruči, padnout si s někým do náruče, mít vítr ve vlasech, mlsný jazýček, položit někoho na lopatky, přijít něčemu na kloub, spadnout někomu do klína, stát k někomu zády, za zády někoho, vézet v něčem až po uši, vyletět z kůže, jít s kůží na trh, vytrhnout trn z paty, vytrít si něčím zadek, zaměstnat mozek, zhubnout na kost, plácát se po ramenou, být bez koulí, úsměv od ucha k uchu, mít v břiše motýli, čelist spadla, mít nos nahoru, ohrnovat nad něčím nos, tahat někoho za nos, vzít rozum do hrsti, nemít co do úst, pustit si pusu na špacír, s otevřenou pusou.*

Můžeme konstatovat, že frazémy s komponenty označujícími část těla jsou velmi četné. Tvoří jednoznačně nejpočetnější skupinu v celém excerpovaném materiálu. Vyskytovaly se ve všech zkoumaných textech.

29 Frazémy s lexémy obsahujícími slovesa pohybu nebo lexémy související s pohybem

Do skupiny patří všechny frazémy obsahující jako komponent slovesa pohybu. Jedná se o pohyb vpřed, vzad, shora dolů, zdola nahoru, dokola atd. Dále jsou zde zastoupeny frazémy obsahující lexém *krok*, neboť s pohybem úzce souvisí. Frazémy nalezené v excerpovaném materiálu – *brouzdat po internetu, zvednout se ode dna, dohánět někoho k něčemu, drát se nahoru, držet krok s něčím či něčím* (frazém se objevil dvakrát), *důležitý krok, na každém kroku, vstřícný krok, rozumný krok, krok směrem k něčemu, první krok, velký krok, držet s někým krok, být pár kroků od něčeho, držet stopu, jet na jeden zátah, jet na plný plyn, jet v něčem, jít do světa, jít na dračku, jít na jedno, jít na odbyt, jít někomu k duhu, jít proti proudu vody, jít s pravdou ven, lítat v něčem, nadzvednout někoho, nálada klesá, obletět svět, odejít na skok, odskákat něco, odskočit si někam, projet něco, plavat v něčem, pravda vyplavala, jít s pravdou ven, udělat přešlap, převálcovat někoho, přicházet na řadu, přišel šok, jde to z kopce, rozjet něco naplno, sebevědomí stoupl, spadnout do něčeho, točit se kolem něčeho/někoho* (frazém se objevil dvakrát), *topit se v dluzích, uhánět někoho, vlak někomu ujel, upadnout do nemilosti, vejít do podvědomí, vrhnout se do víru něčeho, vyjít ze cviku, vystoupat na špičku, zvednout kotvy* (frazém se objevil čtyřikrát), *házet kolem sebe špinu, jede se dál, jet nadoraz, přeskočila jiskra, jít hladce, jít ke dnu, jít s pravdou ven, otočit se o 180°, přijít něčemu na chuť, pustit někoho k vodě* (frazém se objevil dvakrát), *utíkat k něčemu, uběhlo to jako voda, vstoupit do dějin, běžet z postele, jít za svým snem, přestoupit mez, vše se točí kolem něčeho, přijít k chuti, převálcovat někoho, překročit svůj stín, jde to samo, skočit pro něco.*

V excerpovaném materiálu bylo objeveno deset vyjádření s lexémem *krok* – *držet krok s něčím či něčím* (frazém se objevil třikrát), *potkávat něco na každém kroku, vstřícný krok, rozumný krok, krok směrem k něčemu, první krok, velký krok, být pár kroků od něčeho. Na každém kroku* je ve slovníku vysvětleno jako „na mnoha různých místech v určitém prostředí“. *První krok* interpretujeme jako „základní významnou životní událost, důležitý životní mezník“. *Držet krok s něčím/někým* znamená „stačit tempu někoho“. *Potkávat něco na každém kroku* je ve slovníku interpretováno jako „setkávat se s něčím běžně.“ Můžeme pozorovat, že lexém *krok* plní ve frazeologii mnoho funkcí, přes vyjádření tempa, důležité životní události až po označení místa.

Deset frazémů obsahuje komponent s lexémem *jít/přijít/vyjít/vejít* – *vejít do podvědomí, vyjít ze cviku, jít hladce, jít ke dnu, jít s pravdou ven, přijít něčemu na chuť, jít za svým snem, přijít k chuti, jde to samo.*

V mém materiálu bylo nalezeno sedm frazémů s komponentem *jet/rozjet/ujet/projet něco* – *jet na jeden zátaž, jet na plný plyn, jet v něčem, rozjet něco naplno, vlak někomu ujel, jede se dál, jet nadoraz, projet něco.* Sloveso *projet* je v češtině oblíbený výraz. Má jakousi citovou dynamiku, která pomáhá uvolnit rozhořčení či zklamání nad skutečností, která nedopadla podle našich představ. (Kuchař 1972, s. 339)

Příruční slovník jazyka českého *projet něco* vysvětluje jako „přijít o něco“. Bylo tedy možné *projet vlastnictví, zboží* atd. Podíváme-li se do minulosti, zjistíme, že zboží projel ten, jenž projel mýto a vezené zboží nezaplatil. Za trest mu bylo takové zboží zabaveno. O této skutečnosti mluví celá řada dokladů. (Kuchař 1972, s. 340) Jelikož mýto bylo drahé a peněz nebylo nikdy nazbyt, lidé riskovali a často také o své zboží přišli. Odtud je tedy zřejmé, že výraz *projet něco* se poté začal používat i v případě jiné ztráty. Své místo v obecné češtině si udržel i dávno poté, co se mýta přestala vybírat. Příčin pro své zachování si našel hned několik. Předpona *pro-* je dodnes živým prostředkem pro tvoření sloves s podobným významem – *projít, proházet, propadnout* atd. Sloveso *jet* má širokosáhlou sémantiku. (Kuchař 1972, s. 340)

30 Frazémy s komponenty označujícími psychický stav člověka

Početnou skupinu v excerpovaném materiálu tvoří frazémy s komponenty označujícími psychický stav člověka – *bylo toho na něj moc, být domácí typ, být mimo, být pánem svých rozhodnutí, být plný iluzí, být pro každou srandu, být pro každou špatnost, být z něčeho paf, čisté svědomí, dát se dohromady, dělat si prču, jistý v kramflecích, mít své kouzlo, mít klukovský sen, mít nahlodané sebevědomí, mít něco do sebe, mít něco na svědomí, mít pro strach uděláno, mít to pod kontrolou, zlomený muž,*

myslet si své, nedávat velké naděje, nechat si o něčem jen zdát, nevědět si rady, nevědět, kam dřív skočit, plný strachu, prázdnota někoho pohltí, psychicky se zhroutit, selský rozum, vlna šílenství, vnitřní klid, vykašlat se na něco, vymazat něco z paměti, vzít něco v potaz, zamíchat s lidskou psychikou, zbavit se dojmu, zdravé sebevědomí, ztratit soudnost, ukojit zvědavost, ani pomyšlení, mít bolavé místečko, být mimo, být myšlenkami jinde, být slibotechna, citlivé téma, hrůzou se rozklepat, nedělat si iluze, nemít z něčeho ještě rozum, nevyházet z úžasu, nudou zmírat, psychická zed', selský rozum, topit se ve smutku, uzavírat se do samoty, výskat radostí, vytanout na mysl, ztratit kontrolu, zvednout se ze dna, dostat se na dno, držet se při zemi, mít citlivé místo, myslet si své, nést to těžce, ožehavé téma, to není žádná legrace, trpělivost přeteče, udělat si v sobě pořádek, mít jasnou představu, mít na paměti, mít něco do sebe, nechat si o něčem jen zdát, podle svých představ 3, věnovat pozornost, stát si za svým, vhléd do hlubin vědomí.

Psychické stavy jsou procesy, které mají určitý obsah, např. radost, zloba, různé nálady. Dále sem řadíme psychofyzické stavy individua, např. vzrušení, únava atd., a také stavy dlouhodobého charakteru, např. konflikt, stres aj. Můžeme pozorovat, že frazémy se často vyskytují v kombinaci s verbem *mít* či *být*. Vyjádření se objevila ve všech zpracovávaných textech s výjimkou sportovní tematiky. (Psychické stavy In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 8.1.2008, 2.7.2008 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Psychick%C3%A9_stavy>)

31 Frazémy s komponenty označujícími emoční stavy člověka

Emoce jsou psychologické procesy. Zahrnují subjektivní zážitky libosti a nelibosti. Mohou být provázeny fyziologickými změnami, motorickými projevy. Jejich cílem je hodnotit události, skutečnosti, situace atd. Ovlivňují a také vyvolávají další psychologické procesy. Je možné u nich pozorovat intenzitu a dobu trvání. Jelikož jsou emoce vývojově starší než rozumové jednání, jsou jejich projevy silnější a hůře ovlivnitelné. Patří sem také cit, jedná se o poněkud užší pojem, jenž označuje konkrétní

citový zážitek. Frazémy s komponenty označujícími emoční stavy člověka nalezené v excerpovaném materiálu: *brečet jak malá, být k smíchu, být opelichaný hrůzou, být radostí bez sebe, cítit závist, mít bobky, slzet smíchy, smát se na celé kolo* (frazém se objevil dvakrát), *šla z toho hrůza, trnout strachy, třást se strachy, blažený úsměv, vyprsknout smíchy* (frazém se objevil dvakrát), *zamáčknot slzu, závistí blednout, hlas se někomu zlomil, amok někoho chytá, prolévat potoky slz, usmálo se na někoho štěstí, být naměkko, být paf z něčeho, huronský smích, chovat se jako smyslů zbavený, uronit slzu, řvát smíchy*. Můžeme pozorovat, že jednoznačně největší zastoupení mají vyjádření spojené se *smíchem, úsměvem*. Smích je často doplněn charakteristickými zvuky, proto i vyjádření v mnohých případech naznačují akustiku – *huronský smích, vyprsknout smíchy, smát se na celé kolo, řvát smíchy*. Oproti tomu stojí *úsměv*, což je pouhá grimasa – vyjádření s lexémem *úsměv* žádný zvukový doprovod nenaznačují – *blažený úsměv, usmálo se na někoho štěstí*. (Emoce In Wikipedia : the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 25.8.2005, 7.4.2010 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Emoce>>)

Cítit závist, závistí blednout konkrétně nejsou emoce, ale výše zmíněné city. Označují totiž konkrétní citový zážitek. Frazémy s komponenty označujícími emoční stavy člověka byly nalezeny ve všech typech textů.

32 Frazémy tvořené kombinací konkrétního verba a prepozice – *být na*

Frazémy tvořené kombinací verba a prepozice *být na* jsou velmi různorodou skupinou. Vyjádření nalezená v excerpovaném materiálu – *být na drogách, být na jedné lodi s někým, být na někoho krátký, být na roztrhání, být na sladké, být na spadnutí, být na světě, být na štaci, být na vrcholu blaha, být na výši, být na škodu, být na světě* (frazém se objevil pětkrát), *být na pokraji něčeho, být na dohled, být na pultě, být na svém místě, být na dně, být na obzoru, být na pořadu dne, být na místě – prvním, druhém, třetím, být na spadnutí*. Jsou zde vyjádření, která popisují emoční stav člověka – *být na vrcholu blaha, pořadí něčeho – být na místě – prvním, druhém, třetím, vztahy –*

být na jedné lodi s někým, závislost – být na drogách, situace – být na pokraji něčeho nebo třeba místo – být na dně. Vyjádření jsou nejčastěji v kombinaci se substantivem – *být na drogách, být na pultě, být na dně.* Jen výjimečně byly nalezeny v kombinaci s adjektivem – *být na někoho krátký.* Jiné kombinace nebyly objeveny. Vyjádření se vyskytla ve všech typech zkoumaných textů.

33 Frazémy s komponenty, které mají souvislost se sexem

V excerpovaném materiálu bylo objeveno sedm frazémů, které mají souvislost se sexem – *sex bez ochrany, sexuální harašení, sexuální malér, sexuální styk, milostná hra, sex na jednu noc, sexuální turistika.* V pěti případech se jedná o kombinaci adjektiva a substantiva. Ve dvou zbývajících případech figuruje lexém *sex*, prepozice a substantivum či prepozice, numeralia a substantivum. Žádné z vyjádření nebylo ve slovnících nalezeno, můžeme jej tedy pravděpodobně zařadit do novější vrstvy frazeologie. Skutečnost může souviset s faktem, že sexuální témata jsou v současné době stále více detabuizována. Vyjádření nebyla objevena v textech, které se zabývaly sportem, bydlením a politikou.

34 Frazémy ve formě přirovnání

Přirovnání je pojmenování, které vychází ze srovnání podobnosti dvou subjektů. V excerpovaném materiálu bylo nalezeno devatenáct frazémů ve formě přirovnání – *jako horký brambor, bylo to jako sen, být jako přerostlé dítě, být jako ze škatulky, být vlezlý jako alpa, dneska jako včera, připadat si jako vetřelec, jídlo jako lék, lidí jako smetí, připadat si jako blázen, supět jako sentinel, dívat se na někoho jako na blázna, být lehký jako papír, být jako blázen, chovat se jako blázen, představovat si něco jako Hurvínek válku, těšit se jako malý kluk, být jako u vytržení, cítit se jako doma.* Ve čtyřech případech se objevil lexém *blázen*. Ve frazémech vyjadřuje zmatení, posměch či

nepochopení něčeho nebo někoho. Ve většině případů se vyjádření dotýkají člověka, jeho pocitů (*připadat si jako blázen*), vzhledu (*být jako ze škatulky*), fyzického stavu (*supět jako sentinel*), vztahů (*připadat si jako vetřelec*) atd. Ve všech případech hraje hlavní roli substantivum. Vyjádření byla nalezena ve všech zkoumaných textech.

35 Frazémy s komponentem souvisejícím se sportem

V mém materiálu bylo nalezeno sedm frazémů s komponentem souvisejícím se sportem – *být terčem něčeho, nasadit laťku vysoko, surfovat na internetu, velký tah na bránu, zvítězit na celé čáře, jak na běžícím pásu, běh na dlouhou trať. Jak na běžícím pásu* interpretujeme jako „něco probíhá hladce a rychle“. Téměř žádné z vyjádření nebylo ve slovníku nalezeno. Můžeme tedy usuzovat, že patří k novější vrstvě frazeologie, např. u vyjádření *surfovat na internetu, jak na běžícím pásu* o tom není pochyb. Jedná se o výdobytky moderní doby. Frazémy se neobjevily v textech s politickou tematikou.

36 Frazémy s komponenty označujícími geometrická tělesa, útvary či jejich části

V excerpovaném materiálu bylo objeveno třináct frazémů s komponentem, který označuje geometrické těleso či jeho část – *a tečka, být v jednom kole, dosáhnout vrcholu, jiný úhel pohledu, politické kruhy, rodinný kruh* (frazém se objevil třikrát), *světlý bod něčeho, úzký kruh, zaoblit hrany, uzavírat pomyslný kruh, začarovaný kruh*. Nejčastějším komponentem je lexém *kruh*. Nazýváme jím geometrický útvar, který je omezený kružnicí. *Rodinný kruh* je ve slovníku interpretován jako „soukromé důvěrné prostředí se členy vlastní rodiny“. *Začarovaný kruh* znamená „velmi komplikovaná, bezvýchodná situace“. Můžeme říci, že lexém *kruh* se v jednotlivých frazémech neřídí obdobnou sémantikou. Jeho využití ve frazeologii je velice pestré. Vyjádření nebyla nalezena v textech s politickou tematikou.

37 Frazémy s komponenty, které mají souvislost se smrtí

Bylo nalezeno šest frazémů, jejichž komponent má souvislost se smrtí – *vrat' se do hrobu, hrobový hlas, tahat z hrobu mrtvolu, umřít strachy, být nad hrobem, sociální sebevražda*. Ve čtyřech případech se objevil lexém *hrob*. *Být nad hrobem* znamená „být starý, blízko smrti“. Ve slovníku bylo nalezeno mnoho dalších vyjádření s lexémem *hrob* (*vzít něco s sebou do hrobu, odpočívat v hrobě, přivést někoho do hrobu* atd.).

V minulých dobách lidé umírali doma, obklopeni svými blízkými. Smrt byla přirozeným a očekávaným koncem života. V současné době můžeme smrt označit za tabu. Tato vyjádření nebyla nalezena v textech zabývajících se bydlením, sportem a politikou.

38 Frazémy s komponenty označujícími lidské vztahy

V excerpovaném materiálu se vyskytlo značné množství frazémů, které poukazují na lidské vztahy – *blýsknout se před někým, být bez chlapa, být středem pozornosti, být s někým za dobře, čerstvý úlovek (dívka), dát někomu za pravdu, dát se s někým dohromady, druhá polovička, držet někoho nad vodou, chovat k někomu úctu, zahořet láskou, manželský svazek, mít s někým pevné pouto, mít pro někoho slabost, mít se o koho opřít, navazovat známost, nechat někoho ve štychu, nemoci přijít někomu na jméno, pánská jízda, pánská ochrana, pást se na úspěchu někoho, přivést někoho na svět, skládat někomu poklonu, smekat před někým, stát při někom, svatební noc, ta pravá, ten pravý, utrhnout si ostudu, vychutnat si někoho, vzbudit v někom něco, vzít někoho na milost, vzít někoho na paškál, být si s někým fifty fifty, držet při sobě, dát někomu košem, slepá láska, láska na první pohled, nesednout někomu, nový objev, opřít se o někoho, pravá láska, jiskra přeskočila, viset na někom, vrýt se někomu do paměti, být do někoho udělaný, být s někým naladěn na stejnou strunu, dát se s někým*

dohromady, vzhlížet k někomu, udělat na někoho dojem. Vztah je popisován jako obecná vlastnost konkrétního subjektu, která se váže k jinému subjektu. Mezilidské vztahy mohou mít nejrůznější podoby, od vztahů špatných přes neutrální až po velmi dobré. Mohou být jednostranné či oboustranné. Je samozřejmé, že s ubíhajícím časem se lidské vztahy mění. Vyjádření se nevyskytla v textech se sportovní a politickou tematikou. (Vztahy mezi lidmi In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 15.9.2009, 9.4.2010 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vztah#Vztahy_mezi_lidmi>)

39 Frazémy s komponenty označujícími fyzický stav člověka

V mém materiálu byly také frazémy s komponenty označujícími fyzický stav člověka. Zařazeny sem byly také frazémy, které souvisí s lidskými smysly. Nalezené frazémy: *dostat se do formy, držet se ve formě, držet si formu, hlasový fond, jíst za tři, koukat jak zjara, ostře sledovat, podle chuti, přeskakující hlas, ztratit hlas, být grogy, být v křeči, dostat zabrat, jedním dechem, muž ze železa, být v jednom ohni, být šik, být tip top, být v klidu, lapat po dechu, popadnout dech, přežít něco ve zdraví, sebrat síly, být marod.*

Ve třech případech se objevil lexém *forma*. Žádné z vyjádření s lexémem *forma* nebylo ve slovníku nalezeno. Jsou zde frazémy, které značí nemoc člověka (*být marod, být v jednom ohni*). Vyjádření nebyla nalezena v textech se sportovní tematikou.

40 Frazémy, které nebyly rozřazené do žádných skupin

V excerpovaném materiálu byly nalezeny frazémy, které nebyly rozřazeny do skupin, neboť by tyto skupiny někdy čítaly např. jen jedno vyjádření. Jedná se o jednotky: *sváteční atmosféra, budovat kariéru, být bez chybičky, být dán někomu do vínku, být opředen pověrami, být pro každou srandu, být pro každou špatnost, být velká věc, být ve znamení něčeho, česká kotlina, dítě štěstěny, dělat si prču, dělat parádu, fatální chyba, přijít na figl, houstnoucí tma, hra s ohněm, hrát prim, hrubý odhad, je to kumšt, mít své kouzlo, křehká rovnováha, lehká dívka, špička ledovce, zamotat se do lži, módní ikona, morální bahno, neztratit se ve světě, nevědět, kam dřív skočit, oprášit něco, pálit mosty, patřit do šrotu, prokousat se něčím, selský rozum, šité na míru, mít alibi, být malým mudrlantem, být myšlenkami jinde, být slibotechna, dělat deset věcí najednou, hodit se do gala, kámen úrazu, nemít z něčeho ještě rozum, začínat od nuly, ocitnout se na dlažbě, udělat díru do světa, začít od podlahy, držet se při zemi, mít na něco patent, nula nula nic, otazník visí ve vzduchu, žít si ve svém světě, být něčí parketa, ocitnout se na druhé koleji, široko daleko, teplo domova, slyšet na něco, tvrdý alkohol.*

Závěr

Ve své práci jsem se pokusila zanalyzovat frazémy používané v současné české publicistice. Odborná literatura je v oblasti frazeologie bohužel poměrně chudá. Mým nejdůležitějším studijním materiálem se staly publikace od Františka Čermáka a Jozefa Mlacka.

V publicistických textech, jejichž seznam je uveden v práci, bylo objeveno přibližně dva a půl tisíce vyjádření. Frazémy byly rozděleny do skupin, nejčastěji podle sémantických souvislostí. Některé skupiny byly co do množství frazémů poměrně bohaté, jiné méně. Nejobsáhlejší skupinou ze všech se staly frazémy s komponentem označujícím část lidského těla, proto jim byla věnována největší pozornost. Pomocí této skupiny jsme našli nejfrekventovanější frazeologické komponenty vůbec, jsou jimi *hlava, ruka/ruce, oko/oči*, např. *být chytrá hlava, hodit něco za hlavu, chytat se za hlavu, být postavené na hlavu, dělat si s něčím hlavu, mít hlavu a patu, mít čistou hlavu, držet nad někým ochrannou ruku, jít ruku v ruce s, mávnout nad něčím rukou, mít čisté ruce, mít něco po ruce, pastva pro oči, planoucí oči, potěší oko, pozorovat něco koutkem oka, zůstaly někomu oči pro pláč, dělat psí oči, nevěřit vlastním očím, osahat něco očima, praštit někoho do očí, zmizet někomu z očí*. Velké množství frazémů se objevilo také ve skupinách, jež obsahovaly komponenty ze sémantické třídy barvy *bílé* *peřiny na stromech, bílý muž, bílý plášť, být bílá vrána, zapsat se někam zlatým perem, zlatá střední cesta, zvířata být první vlaštovka, mít husí kůži, lepší vrabec v hrsti než holub na střeše, jako motorová myš, jako z hadích ocásků, oděvy a obuv sáhnout hluboko do kapsy, mít něco v kapse, obléknout něco do nového hávu, téct někomu do bot*,

Zjistili jsme, že škála používaných frazémů je skutečně bohatá a rozmanitá, i přesto dochází k jejich neustálému kvantitativnímu rozšiřování.

Použitá literatura

BEČKA, J. V. *Sloh žurnalistiky*. Praha : Novinář, 1986. 256 s.

BEČKA, J. V. . *Slovník synonym a frazeologismů*. Vyd. III. upravené, doplněné. Praha : Novinář, 1982. 464 s.

BITTNEROVÁ, Dana; SCHINDLER, Franz. *Česká přísloví : Soudobý stav konce 20. století*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 1997. 314 s. ISBN 80-7184-440-3.

ČECHOVÁ, Marie, et al. *Stylistika současné češtiny*. Vyd. 1. Praha : ISV, 1997. 282 s. ISBN 80-85866-21-8.

ČERMÁK, František, et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky : Přirovnání*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1983. 496 s.

ČERMÁK, František, et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky : Výrazy slovesné A - P*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1994. 757 s. ISBN 80-200-0347-9.

ČERMÁK, František, et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky : Výrazy neslovesné*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1988. 512 s.

ČERMÁK, František, et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky : Výrazy slovesné R - Ž*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1994. 634 s. ISBN 80-200-0428-9.

ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 1982. 239 s.

DANEŠ, František. *Věta a text : Studie ze syntaxe spisovné češtiny*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1985. 236 s.

GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opravené. Praha : Lidové noviny, 2003. 799 s. ISBN 80-7106-134-4.

HABOVŠTIÁKOVÁ, Katarína; KROŠLÁKOVÁ, Ema. *Člověk v zrkadle frazeológie*. Bratislava : Tatran, 1990. 224 s. ISBN 80-222-0146-4.

CHLOUPEK, Jan, et al. *Stylistika češtiny*. Vyd.1. Praha : SPN, 1991. 296 s. ISBN 80-04-23302-3.

JANČÁKOVÁ, Jana, et al. *Spisovná čeština a jazyková kultura : sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 1995. 195-399 s. ISBN 80-85899-02-7.

KARLÍK, Petr, et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X.

KUCHAŘ, Jaroslav, et al. *Čeština všední i nevšední : Čtvrtý výběr jazykových koutků Čs. rozhlasu z dialektologie, frazeologie a onomastiky*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1972. 492 s.

LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Vyd. 1. Brno : Host, 2002. 282 s. ISBN 80-7294-071-6.

MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. Vyd. 2., doplněné. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo , 1984. 159 s.

MRHAČOVÁ, Eva. *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Vyd. 1. Ostrava : Ostravská univerzita, 1999. 162 s. ISBN 80-7042-537-7.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Vyd. 1., dotisk. Voznice : Leda, 2004. 752 s. ISBN 80-85927-85-3.

ZAORÁLEK, Jaroslav. *Lidová rčení*. Vyd. 4. Praha : Academia, 2000. 743 s. ISBN 80-200-0824-1.

Webové stránky

Černá In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 6.10.2004, 28.03.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cern%C3%A1>>.

Zlato In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 13.8.2003, 7.4.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Zlato>>.

Kůže In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 27.9.2005, 10.4.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%AF%C5%BEe>>.

Nervy In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 17.4.2007, 9.10.2009 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Nervy>>.

Čas In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 13.3.2003, 27.3.2010 [cit. 2010-04-10]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cas>>.

Psychické stavy In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 8.1.2008, 2.7.2008 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Psychick%C3%A9_stavy>.

Emoce In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 25.8.2005, 7.4.2010 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Emoce>>.

Vztahy mezi lidmi In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 15.9.2009, 9.4.2010 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vztah#Vztahy_mezi_lidmi>.

Materiál praktické části

Story 16. 6. 2008 – 18. 1. 2010-04-11

Ona Dnes 42/2007 – 22. 2. 2010

Vlasta 14/2009 – 24/2009

COSMOPOLITAN zaří 2009

Lovestar březen 2009

Yellow květen 2008

active beauty 6/2009 – 8/2009

magazín DNES 5. 4. 2007 – 4. 2. 2010

7 Sedmička Týdeník pro celou Prahu 18. 6. 2009 – 10. 12. 2009

MAGAZÍN PRÁVO 31. 10. 2009 – 9. 1. 2010

TV mini 5. – 18. 12. 2009

TV magazín 17. 10. 2009 – 29. 1. 2010

Blesk magazín tv 8. 1. 2010 – 15. 1. 2010

PRÁVO STYL pro ženy 29. 12. 2009 – 19. 1. 2010

Žena + únor 2008 – prosinec 2008

RYTMUS života 18. 1: 2010

Speciál Cargo prosinec 2009

TÝDEN kronika roku 2009 prosinec 2009

Moje rodina 19. 12. 2009

In Touch 30. 12. 2009

Grand Expres 15. 12. 2009

REFLEX 25. 9. 2008

mf PLUS 37/2009 – 44/2009

Spořit, stavět, bydlet 2/2009 – 4/2009

BYDLENÍ 2/2006

Living listopad – prosinec 2008

SVĚT BYDLENÍ 3/2002 – 1/2005

mozaika 2/2000 – 2/2002

Dům a Bydlení 30. 12. 2009 – 20. 1. 2010

BLESK 16. 110. 2009

ORLICKÝ TÝDENÍK 16. 10. 2009

RYCHNOVSKÝ deník 16. 10. 2009 – 22. 1. 2010

DNES 27. 9. 2009 - 22. 2. 2010

PRÁVO 23.1. – 24.1. 2010